

BORGLOON RUSTHUISKAPEL

Eindrapport van een vooronderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling ter hoogte van de Rusthuiskapel te Borgloon.

RAPPORT NR. 0985

Titel

Borgloon Rusthuiskapel: Eindrapport van een vooronderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling ter hoogte van de Rusthuiskapel te Borgloon

Auteur(s)

Jeska Pepermans & Jeroen Verrijckt

Erkende archeoloog

2015/00053 – Jeroen Verrijckt

Projectnummer J. Verrijckt

2021-283

Projectnummer Onroerend Erfgoed

2022C50

Plaats en datum

Beerse, 25/04/2022

© J. Verrijckt bvba. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming.

INHOUD

Inhoud.....	3
1 Inleiding.....	4
1.1 Beschrijvend gedeelte	4
1.2 Aanleiding	9
1.3 Archeologische voorkennis en resultaten archeologisch vooronderzoek.....	10
1.4 Werkwijze en strategie.....	11
2 Assessmentrapport	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Sporen en structuren.....	17
2.3 Vondsten en stalen	23
3 Beschrijving van het kader van de archeologische site.....	24
3.1 Beschrijving van het aardwetenschappelijk kader	24
3.2 Beschrijving van het historische kader	32
3.3 Beschrijving van het archeologische kader	44
4 Aardkundige beschrijving.....	51
4.1 Bodemopbouw binnen het plangebied.....	51
4.2 Conclusie en effecten op de aanwezige archeologie	51
5 Interpretatie van het uitgevoerde vooronderzoek.....	52
5.1 Datering en interpretatie	52
5.2 Kennisvermeerderingspotentieel en aanbevelingen.....	52
6 Vondsten.....	53
6.1 Aardewerk en geëmailleerd glas	53
6.2 Bouw materiaal	57
6.3 Dierlijk bot en schelp.....	57
6.4 Deponering	57
7 Beantwoording van de onderzoeksvragen	58
8 Samenvatting	62
9 Lijst met figuren	64
10 Lijst met tabellen.....	65
11 Bibliografie	66
12 Bijlagen.....	68
13 Plannenlijst	68

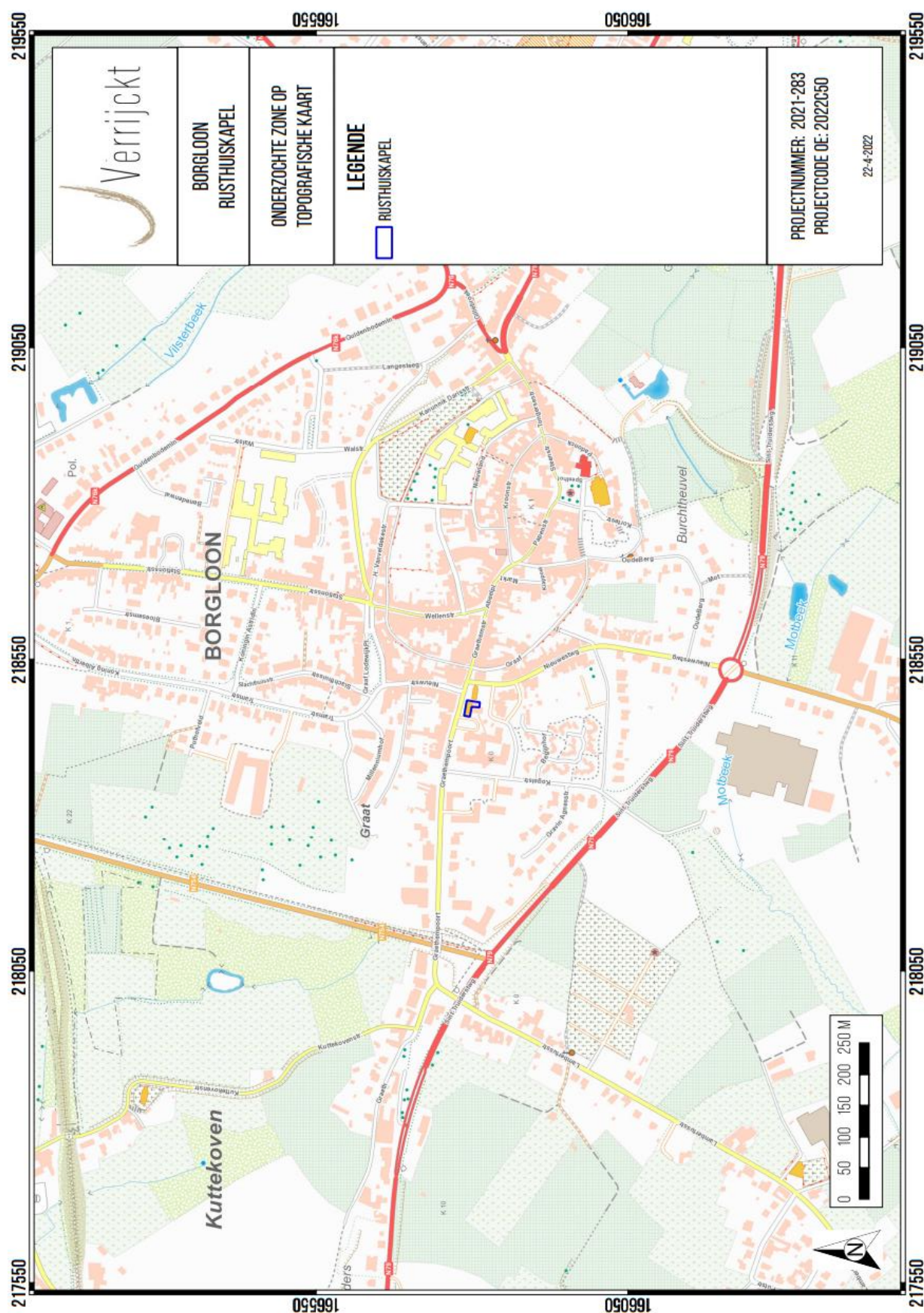
1 INLEIDING

(JESKA PEPERMANS)

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode J. Verrijckt		2021-283
Projectcode Onroerend Erfgoed		2022C50
Locatie	Provincie	Limburg
	Gemeente	Borgloon
	Straat	Graethempoot
Kadastrale gegevens	Gemeente	Borgloon
	Afdeling	1
	Sectie	E
	Percelen	21K
Coördinaten	Noordwest	X: 218459 Y: 166313
	Noordoost	X: 218484 Y: 166308
	Zuidoost	X: 218481 Y: 166287
	Zuidwest	X: 218473 Y: 166288
Oppervlakte plangebied		Ca. 11 379 m²
Oppervlakte Rusthuiskapel		Ca. 345 m²
Erkend Archeoloog		2015/00053 Jeroen Verrijckt

Figuur 1: Onderzochte zone en omgeving op topografische kaart, schaal 1:5000¹

¹ AGIV 2022, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

Figuur 2: Onderzochte zone op kadasterkaart (GRB), schaal 1:250²

² AGIV 2022, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

1.1.2 Onderzoeksopdracht

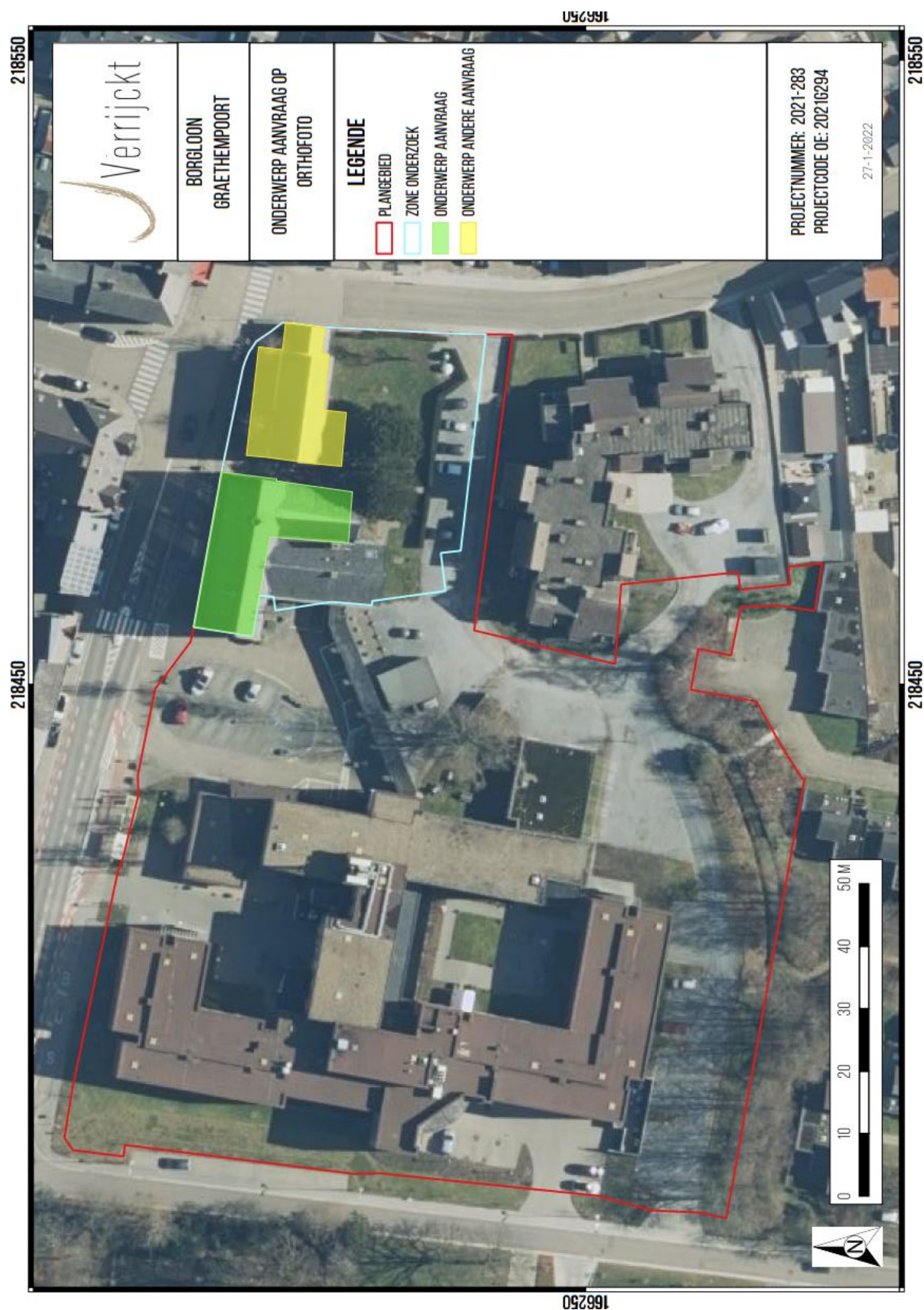
De aanleiding voor de aanvraag van een vooronderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling ter hoogte van de Rusthuiskapel, vormde de oprichting van een belevingscentrum in de Graethemkapel en de nieuwbouw ter hoogte van de neogotische kapel. Er zou eveneens aan omgevingsaanleg gedaan worden en er wordt voorzien in restauratie. Hiervoor wenste de opdrachtgever archeologische begeleiding onder wetenschappelijke vraagstelling voor de Graethemkapel en de neogotische kapel (Rusthuiskapel). Aangezien in de Rusthuiskapel omwille van de aard van de restauratiewerken (op moment van de aanvraag zou hier vloerverwarming komen) eerst diende nagegaan worden of er een archeologische site aanwezig is en wat de bewaringstoestand ervan was, werden er twee afzonderlijke aanvragen gedaan voor elk van de kapellen. Voor de Begijnhofkapel werd rechtstreeks een opgraving onder wetenschappelijke vraagstelling aangevraagd. Voor de Rusthuiskapel betrof het een vooronderzoek onder wetenschappelijke vraagstelling in de vorm van proefputten. Dit onderzoek werd met oog op wetenschappelijke vraagstelling aangevraagd, gezien volgens de opdrachtgever geen archeologienota noodzakelijk was.

De Rusthuiskapel is wettelijk beschermd erfgoed sinds 28/05/2003 (ID 3326, besluit 4037³). Tevens zijn de rusthuis- en begijnhofkapel opgenomen als vastgesteld bouwkundig erfgoed sinds 01/02/2018 (ID 31766).

De bedoeling van het vooronderzoek was om na te gaan of er zich ter hoogte van de footprint van de kapel (het beschermde monument) nog resten van het voormalige begijnhof konden voorkomen of andere sporen, en of deze door de geplande vloerverwarming over verstoord zou worden. Aangezien deze geplande werkzaamheden gepaard gaan met een bodemingreep binnen een beschermd monument, moest voor deze werken een toelating verkregen worden van het agentschap Onroerend Erfgoed. Er werd op 28/01/2022 dan ook een toelating aangevraagd (ID 545) voor de uitvoering van archeologisch vooronderzoek om het archeologisch erfgoed dat bedreigd wordt door deze werken, in situ en/of ex situ te behouden, specifiek in de Rusthuiskapel. De toelatingsaanvraag werd opgesteld op basis van plannen die zijn opgesteld door de architect, alsook de zones voor welke Onroerend Erfgoed een archeologische begeleiding vraagt. De aanvraag voor een toelating had enkel betrekking hebben tot de als monument beschermde zone, waarbinnen de bodemingrepen zouden plaatsvinden. De toelating werd verleend op 14/02/2022, onder voorwaarde dat er ook een toelating verkregen zou worden voor werken aan of in beschermd erfgoed. Deze werd aangevraagd op 15/02/2022 en vervolgens verkregen op 02/03/2022.

Het plangebied wordt geïdentificeerd als kadastrale percelen nrs. 21K, 21T & 22K (afdeling 1, sectie E, Borgloon). Dit is het ruimere perceel waarbinnen de kapel zich bevindt. De kapellen specifiek situeren zich ter hoogte van nrs. 21K en 22K. Het onderwerp van dit verslag vormt de Rusthuiskapel ter hoogte van perceelnr. 21K.

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/3326>

Figuur 3: Orthofoto met weergave van de zone voor vooronderzoek (groen) en aanduiding van het onderwerp van de aanvraag⁴

⁴ AGIV 2022, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

1.1.3 Randvoorwaarden

De toelating voor het vooronderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling, werd verleend op 14/02/2022, onder voorwaarde dat er ook een toelating verkregen zou worden voor werken aan of in beschermd erfgoed. Deze werd aangevraagd op 15/02/2022 en vervolgens verkregen op 02/03/2022. Het verkregen document is toegevoegd in de bijlagen bij dit rapport.

1.2 Aanleiding

De opdrachtgever plande enerzijds het oprichten van een belevingscentrum in de Graethemkapel te Borgloon. Anderzijds zou er een nieuwbouw voorzien worden ter hoogte van de neogotische kapel. Eveneens zou er aan omgevingsaanleg gedaan worden en wordt er voorzien in restauratie. Het onderwerp van deze aanvraag, vormt enkel de bodemingrepen die gepland zijn in de Rusthuiskapel. Op het moment dat de toelating voor dit vooronderzoek werd aangevraagd, was er volgens de opdrachtgever geen archeologienota noodzakelijk. Intussen zijn de werken reeds verschillende keren veranderd en blijkt ook dat er wél een archeologienota noodzakelijk is. Op het moment dat dit bekend werd, werd het archeologisch vooronderzoek ter hoogte van de Rusthuiskapel echter al uitgevoerd.

Aanvankelijk werden de werken die plaats zouden vinden ter hoogte van de Rusthuiskapel als volgt beschreven:

“In de neogotische Rusthuiskapel zijn de werkzaamheden mét bodemingrepen ruwweg onder te verdelen in twee categorieën. Enerzijds zal bij de rechterbovenhoek van de kapel de fundering verbeterd worden, teneinde het wegzakken te voorkomen. De exacte werkwijze hierbij is nog niet gekend. Vermoedelijk zullen de muren onderscheid worden in een kleine, open werkput. Het tweede deel omvat de plaatsing van verwarming in de kapel. Hierbij wordt er geopteerd voor algemene vloerverwarming. Voor de werkzaamheden ten behoeve van de fundering worden er in de rechterbovenhoek van de neokapel onderschoeiingswerken voorzien. Er werd dan ook voorgesteld deze put volledig op te graven wanneer deze wordt uitgegraven, gezien er op de locatie resten van het voormalige begijnhof aanwezig konden zijn. De onderschoeiingsput is ca. 4 m² groot. Verder wordt de volledige vloer in de neogotische kapel (ca. 325 m²) gedemonteerd om een laag beton, isolatie, chape en vloerverwarming te plaatsen. De maximale bodemingreep bedraagt 40 cm onder de huidige vloerplas. De bestaande gedemonteerde tegels worden teruggeplaatst. De werkzaamheden voor het plaatsen van de verwarming kunnen eveneens restanten van het voormalige begijnhof of de zone tussen de begijnhofkapel en het begijnhof aan het licht brengen. Bij het plaatsen van vloerverwarming is de oppervlakte van de bodemingreep groot, doch beperkt in diepte. Het is aangewezen om voorafgaand aan de plaatsing één of enkele testputten te maken. Hierbij wordt gekeken of er nog archeologische resten aanwezig zijn en of deze verstoord worden door de werkzaamheden. Indien er nog archeologische resten aanwezig zijn, kan dit voornamelijk gaan over muren en vloeren van het begijnhof of eventueel een kerkhof dat zich tussen de begijnhofkapel en het kerkhof bevindt.”⁵

Na uitvoering van het archeologisch vooronderzoek werd beslist dat er in de Rusthuiskapel toch geen vloerverwarming zou komen, en dat men toch voor een convectorsysteem zou gaan. De bodemingreep bij dit systeem zou echter niet dieper reiken dan bij de eerder voorziene vloerverwarming.

⁵ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

1.3 Archeologische voorkennis en resultaten archeologisch vooronderzoek⁶

De Rusthuiskapel bevindt zich op ca. 190 m ten westen van de historische stadskern van Borgloon en ligt net buiten het hoger gelegen gebied van de stadskern dewelke rond +113 m TAW gesitueerd ligt. De zone van de kapel zelf in het noordoosten van het plangebied ligt op een hoogte van ca. +100.9 m TAW afhellend richting het zuiden tot ca. +100 m TAW. Het ruimere plangebied kent hoogten tussen +97 m TAW in het zuidwesten en +10.9 m TAW in het noordoosten. Centraal in het zuidwesten van het plangebied is een min of meer vierkante verheving in het landschap zichtbaar met een oppervlakte van ca. 850 m². Het gebied errond is lager gelegen en richting het noorden nemen de hoogtes weer toe. De contour hiervan lijkt niet direct te linken aan de huidige bebouwing binnen het westen van het plangebied. Volgens de Ferrariskaart (1771-1778) zou hier de boomgaardzone ten zuidwesten het Begijnhof hebben gelegen.

Het begijnhof van Borgloon ontstond rondom de kapel van het Johannitershospitaal te Graethem, bij de stadspoort. Deze kapel is de begraafplaats van Lodewijk I († 1171), graaf van Loon en zijn vrouw Agnes, die tweemaal in de Sint-Servaaslegende van Hendrik van Veldeke wordt genoemd. De graftombe bleef bewaard tot circa 1860. In 1174 schenkt Agnes het hospitaal en alle afhangende goederen aan de abdij van Villers; zij doteert het met haar gronden te Heks. Na enige tijd begonnen zich begijnen rondom het hospitaal te vestigen; in 1258 of 1259 komt er definitief een begijnhof.

De romaanse kapel, in de eerste helft van de 12de eeuw opgetrokken door de johannieters, was een kleine zaalkerk van drie smalle traveeën met koor van een rechte travee en absis. Eind 12de eeuw - begin 13de eeuw wordt een noordelijke zijbeuk bijgebouwd. Uit een akte van 1259 kan men afleiden dat het hospitaal rechtstreeks aansloot tegen de westelijke gevel van de kapel. Eind 13de eeuw - begin 14de eeuw vergroten de begijnen het schip in gotische stijl.

De neogotische kapel situeert zich in het verlengde van de hospitaalkapel en staat hiervan los. Het werd opgericht in de vroege 20ste eeuw naar ontwerp van P. Langerock. Ter hoogte van deze kapel kunnen oude muur- en vloerresten van het begijnhof verwacht worden. Deze Rusthuiskapel is tevens het onderwerp van deze aanvraag tot vooronderzoek met wetenschappelijke vraagstelling.

De archeologische opgravingen binnen de percelen situeerden zich ter hoogte van de Graethemkapel.

Hierbij werden er drie soorten funderingen blootgelegd:

- De fundering van de oorspronkelijke Romaanse kapel: schip, versmald koor en absis.
- De fundering van de twee gotische pijlers en van de noord-, west- en zuidmuur van de gotische zijbeuken.
- De fundering van de huidige westgevel en de noord- en zuidgevel van het gotische schip.

Verder werden er eerder ook al skeletten opgegraven:

Op de plaats waar een monument zou hebben gestaan (ca. 1560 – 1885), bevonden zes zich zes geraamten. Een eerste was 1,7 m lang, lag op een diepte van 67 cm in een kist van 1,87 x 0,27 m en een kuil van 2 x 0,66 m.

⁶ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

Daarnaast bevond zich een tweede, meer naar het westen een derde van 1,85 m lang, op een diepte van 1 m in een kuil van 2,4 x 0,6 m, die de kuil van nr. 2 oversnijdt; ellepijp en spaakbeen van de linkerarm waren gebroken maar aaneengegroeid. Onder graf 2 lag een vierde, daaronder een vijfde en onder graf 3 een zesde.

Op basis van historische gegevens werden mogelijke uiterlijke, fysisch-anthropologische kenmerken nagegaan van Lodewijk I en Agnes. Op basis daarvan werd verondersteld dat graf 1 het stoffelijk overschot van Agnes bevat, en graf 3 dat van Lodewijk I. Het antropologisch onderzoek sloot hierbij aan. Graf 1 bevat de resten van een vrouw van veertig tot vijftig jaar oud, met een lichaamslengte van ongeveer 1,55 m. Graf 2 bevat de resten van een man van ongeveer 50 jaar oud met een gestalte van ongeveer 1,71 m, wie tevens ruiters was. De beenderen vertoonden eveneens een ziektebeeld van jicht of podagra, een vorm van reumatische ontsteking.

Binnen de Rusthuiskapel zelf werd nog geen archeologische opgraving uitgevoerd. Zoals gesteld kunnen hier eerder muur- en vloerresten van het begijnhof worden verwacht.

In het kader van dit project plant de opdrachtgever de renovatie van de twee kapellen, waarbij vloerverwarming voorzien wordt in de volledige oppervlakte van de Neogotische kapel (-40 cm diep) en vier convectieputten voor verwarming in de Graethemkapel (-80 cm diep). Verder worden enkele muurfunderingen en de skeletten van de graaf en gravin van Loon terug opgegraven om de bewaringstoestand ervan te evalueren en geschikte conservatiemethodieken vast te stellen voor het behoud ervan, zodat de resten ontsloten kunnen worden. Aangezien de twee kapellen een andere onderzoeksmethodiek vereisen worden er aparte aanvragen voor onderzoek met wetenschappelijke vraagstelling gedaan. Dit onderzoek vormt de aanvraag voor de zone van de Rusthuiskapel.

Op basis van bovenstaande gegevens was er een zeer hoge archeologische verwachting toe te schrijven voor resten uit de middeleeuwen en nieuwe tijd. Aangezien de geplande werken de resten mogelijk zullen verstoren, is verder onderzoek noodzakelijk om na te gaan in welke mate er onder de huidige vloer mogelijks nog muur- en vloerresten van het begijnhof aanwezig zijn. Deze kunnen zich direct onder de huidige vloertegels situeren. Op basis van enkele testputjes kan nagegaan worden wat de effectieve impact is van de nieuwe vloeropbouw in de Rusthuiskapel, en kan beter afgewogen worden wat de te nemen vervolgstappen zijn na afronding van het vooronderzoek.

Dit onderzoek specifiek gaat verder in op het uitgevoerde vooronderzoek ter hoogte van de Rusthuiskapel.

1.4 Werkwijze en strategie

1.4.1 Algemene bepalingen

Een proefputtenonderzoek is bij uitstek de methode om archeologische sites met complexe stratigrafie te onderzoeken. De onderzoeksmethoden- en technieken worden uitgevoerd, zoals vastgesteld in de Code van Goede Praktijk.

1.4.2 Specifieke methodologie

Binnen het plangebied worden de proefputten aangelegd in één onderzoeksfase. In totaal is de zone van de Rusthuiskapel ca. 325 m² groot. Er wordt geadviseerd 4 proefputten uit te voeren, waarvan één van 70 x 70 cm op de hoek tussen de twee delen van de kapel, één van 1,5 x 1,5 m in het oostelijk deel van de kapel, één van 1,5 x 1,5 m in het noordelijk deel van de kapel, en één met de omvang van de onderschoeiingsput in de noordoosthoek van de kapel (ca. 4 m²). Dit onderzoek kan in één fase worden uitgevoerd.

De proefputten zijn verspreid over de Rusthuiskapel verdeeld zodanig een duidelijk beeld verkregen kan worden waar de vroegere bebouwing zich net heeft gesitueerd. Een put situeert zich tevens ter hoogte van de fundering, in functie van de onderschoeiingswerken, welke dieper reiken dan de vloerverwarming (vermoedelijk tot -80 cm, vorstvrije diepte). Deze put kan op deze manier volledig archeologisch geregistreerd worden én een idee geven van eventueel aanwezige archeologische resten. Hierbij wordt tevens een archeologische buffer van -20 cm gerekend. De overige proefputten dienen verticaal beperkt te worden tot de maximale diepte van de geplande werken plus een archeologische buffer van -20 cm, wat neerkomt op -60 cm. Hierdoor kan de mogelijke complexe stratigrafie onderzocht worden op verscheidene locaties binnen de kapel. Daarnaast kan er nagegaan worden in hoeverre de bestaande vloerniveaus de eventuele vroegere muurresten, vloerresteren en/of sporen verstoord hebben.

Bij de aanleg van de archeologische vlakken moet er rekening gehouden worden dat er niet dieper gegraven wordt dan de diepte van de geplande werken, plus een archeologische buffer van 20 cm.

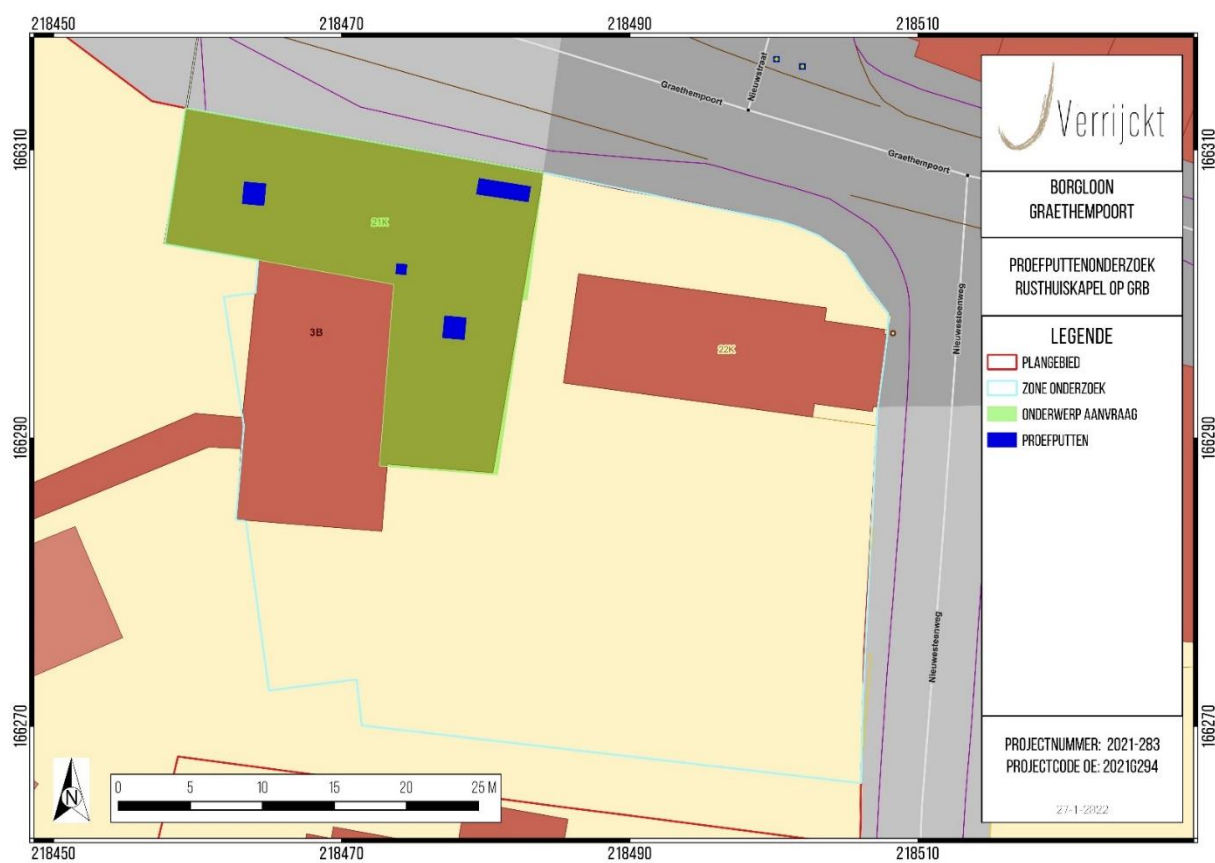
De Code van Goede Praktijk, meer bepaald proefputten voor sites met complexe verticale stratigrafie, dient hierbij gevolgd te worden. Van proefputten wordt in de regel de volledige stratigrafische sequentie onderzocht. De diepte van de proefput omvat alle aanwezige sporen, voor zover dit relevant is voor de vraagstelling van het onderzoek. Na het opgraven van elk vlak wordt geverifieerd, op basis van de vaststellingen uit de putwanden en door middel van lokale verdiepingen van het opgravingsvlak, of er zich dieperliggende niveaus met archeologische sporen of vondsten voordoen. In voorkomend geval wordt een nieuw opgravingsvlak aangelegd en onderzocht.

Indien de diepte van de proefput de natuurlijke ondergrond in stratigrafisch primaire positie niet bereikt, worden per proefput enkele boringen of sonderingen tot in de natuurlijke ondergrond in stratigrafisch primaire positie geplaatst om de stratigrafie in kaart te brengen, indien dit relevant is voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

De aanleg van de proefputten gebeurt volledig manueel om zodoende de te recupereren vloertegels en het beschermd monument niet te beschadigen. Indien meerdere opgravingsvlakken worden aangelegd, wordt het bovenliggende vlak steeds volledig afgewerkt vooraleer er verdiept wordt. De vlakken worden steeds gelinkt aan de putwandprofielen. Ook alle verdiepingen gebeuren handmatig. Omvangrijke sporen worden slechts gecoupeerd tot op het volgende vlakniveau, en pas verder gecoupeerd na het aanleggen en registreren van dat volgende vlak.

De putwanden van proefputten worden grondig bekeken om aan te geven op welke niveaus er tijdens een eventuele opgraving opgravingsvlakken moeten worden aangelegd. Hierbij worden er telkens vier bodemprofielen aangelegd waarbij deze ingetekend en digitaal geregistreerd worden. Essentieel is dat er een gedegen inzicht ontstaat in de stratigrafische opbouw van het terrein.⁷

⁷ Code van Goede Praktijk (versie 3.0). 2018, 77-78.

Figuur 4: Proefputtenplan op GRB⁸

Figuur 5: Zicht op werkput 1 (© J. Verrijckt)

⁸ AGIV 2022

Figuur 6: Zicht op werkput 2 (© J. Verrijckt)

Figuur 7: Zicht op werkput 1 in de achtergrond (© J. Verrijckt)

Figuur 8: Zicht op werkput 2 links van het altaar (© J. Verrijckt)

1.4.3 Uitgevoerde methodologie en afwijkingen van de opgestelde methodologie

Op maandag 7 en dinsdag 8 maart 2022 vond het proefputtenonderzoek ter Borgloon Rusthuiskapel plaats. Het veldwerkteam bestond uit erkend archeologe Jeska Pepermans en archeoloog-assistent Mitchell van Baal. Hierbij werd licht afgeweken van het oorspronkelijke plan. Het kleine putje ter hoogte van de twee schepen werd niet uitgevoerd, aangezien zich hier een bestaand luchtkanaal bevond. De overige putten werden wel uitgevoerd, doch met ietwat andere omvang. De meest zuidelijke put werd licht naar het oosten verplaatst omwille van praktische redenen.

WP 1 heeft een oppervlakte van 2 m², WP 2 van 4 m² (100 x 400 cm) en WP 3 van 0,75 m² (ca. 60 x 120 cm).

Figuur 9: Werkputtenplan proefputtenonderzoek Rusthuiskapel op GRB⁹

⁹ AGIV 2022.

2 ASSESSMENTRAPPORT

(JESKA PEPERMANS)

2.1 Inleiding

Tijdens het vooronderzoek in de vorm van een proefputtenonderzoek ter hoogte van de Rusthuiskapel te Borgloon werden geen *in situ* archeologische sporen of structuren aangetroffen. Wel werden er verschillende afbraak- en ophogingspakketten aangetroffen in de profielen, welke genummerd en beschreven werden. Aangezien de lagen in profiel voorkwamen en er geen sprake is van *in situ* sporen of structuren, is het weinig zinvol om een sporenplan op te stellen van het vlak. Deze is dan ook niet geïnccludeerd. Wel kan het plan met de locatie van de profielen per werkput geraadpleegd worden.

2.2 Sporen en structuren

Zoals boven omschreven, werden er geen *in situ* sporen of structuren aangetroffen. Wel werden er spoornummers uitgedeeld aan de verschillende lagen aanwezig in de profielen.

In zowel werkput 1 als 2 bestond de bovenste 2 cm uit de huidige tegelvloer van de kapel, met daaronder een zandbed van variërende dikte. Deze was 1 à 2 cm dik ter hoogte van WP 1 en ca. 5 à 10 cm ter hoogte van WP 2. Hieronder situeerde zich in beide gevallen een zwarte stabilisatielaag.

Opmerkelijk was laag 3, voorkomend in het oosten van WP 1 en over de hele oppervlakte in WP 2. Het betrof een rode, sterk gecompacteerd laag van slechts 2 à 5 cm dik. Vermoedelijk betreft het een eind 19de – eeuws - begin 20ste -eeuws constructie -of werkniveau van de kapel.

Ter hoogte van WP 1 waren hieronder in het zuidelijk profiel (P1) 3 opeenvolgende, gevlekte grijs-beige tot lichtgrijs-gele ophogingspakketten (lagen 4 (15 cm), 5 (10 à 13 cm) en 8 (30 cm)) zichtbaar. Hierin bevonden zich kalkmortelinclusies. Deze lagen situeerden zich tussen ca. 13 en 70 cm onder de vloerplas. Onderaan (vanaf -70 cm) komt laag 9 aan het licht, een vrij homogene donkergrijze laag met baksteenspikkels en kleine kalkmortelfragmentjes, evenals houtskoolspikkels. In de westzijde van het profiel zijn nog twee sterk puinhoudende pakketten aanwezig, welke duidelijker zijn in het noordprofiel (P2). De puinhoudende pakketten reiken doorheen de bovengenoemde ophogingspakketten. Het betreft een ca. 15 cm dikke donkergrijze laag (6) met kleinere baksteenfragmenten, evenals kalkmortelinclusies. Hieronder situeert zich een sterk baksteenpuinhoudende afbraaklaag (7). Hierin bevinden zich grote fragmenten baksteen, evenals harde kalkmortel. Er werden hierin geen volledige bakstenen aangetroffen, doch op basis van de fragmenten kwamen er zowel baksteenformaten voor met een breedte van ca. 7 cm als van 10 cm. Op een diepte van -60 à 70 cm komt in dit profiel dan ook weer laag 9 aan het licht.

Figuur 10: Foto van profiel 1 (WP 1) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)

Figuur 11: Foto van profiel 2 (WP 1) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)

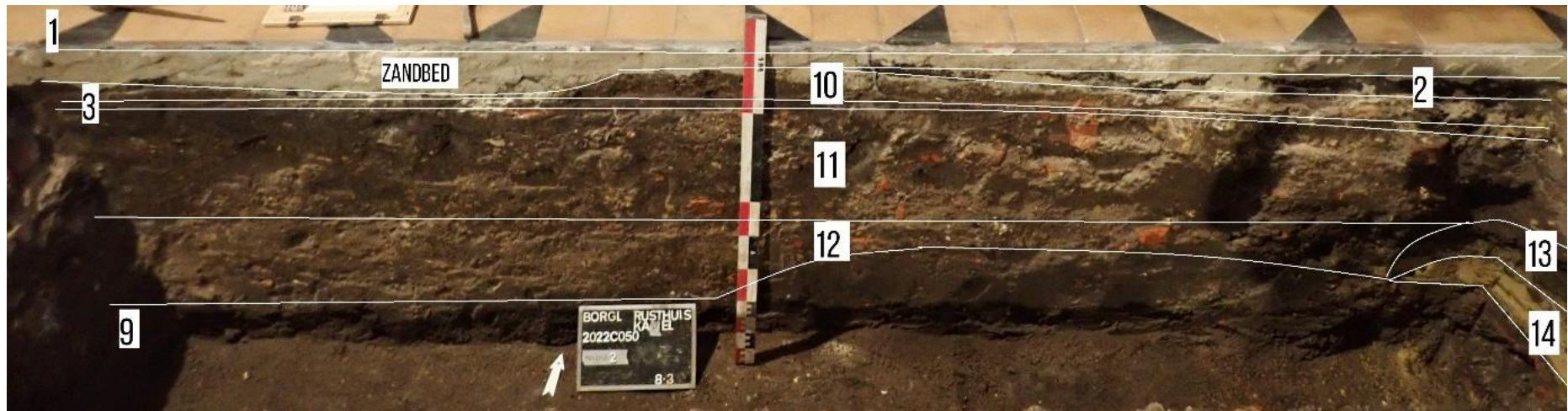
WP 2 heeft een vrij gelijkaardige stratigrafie. Het betreft andere lagen, doch is er ook sprake van verschillende afbraak -en/of ophogingslagen bovenop de 19de-eeuwse tuinlaag. Deze situeerden zich evenwel onder het rode, gecompacteerd werk -of constructieniveau. In profiel 3 (WP 2) bevindt zich tussen -25 en -55 cm een donkergrijze, puinhoudende laag (11) waarbinnen kalkmortel en baksteenfragmenten werden aangetroffen. In tegenstelling tot laag 7 bij WP 1, werden hierin vnl. grote baksteenformaten aangetroffen met breedtes van 12 cm en hoogtes van ca. 5 à 6 cm. De lengte kon omwille van het ontbreken van volledige bakstenen niet vastgesteld worden, al gaat het vermoedelijk om lengtes groter dan 20 cm.

De onderliggende laag (12) is wat lichter van kleur en puinrijker, maar levert gelijkaardig vondstmateriaal op. Wel werd hierin ook 13de tot en met 19de-eeuws aardewerk aangetroffen, waaronder fragmenten van rood geglazuurde grapes, evenals steengoed, industrieel wit en Maaslands/Eiffelwaar met manchetrand uit de volle middeleeuwen. Vermoedelijk is de laag te dateren in de 19de eeuw. Ook voor deze lagen kan aldus gesteld worden dat ouder materiaal sterk vermengd is geraakt met jonger materiaal. Bovengenoemde lagen rusten wederom bovenop de tuinlaag (9) die nog een fragment van een eendenhoofd in pijpjarde opleverde, vermoedelijk van een 18de-eeuws beeldje. Dezelfde laag leverde hier ook een knoop in geëmailleerd glas (17de – 20ste eeuw) op en industrieel wit aardewerk, met roze geverfd en versierd met insecten. Het 19de-eeuws karakter van deze laag kan daarmee nogmaals bestendigd worden, ook al is er ook sprake van inclusie van ouder materiaal zoals rood geglazuurd aardewerk van de late middeleeuwen – nieuwe tijd.

Als laatste werd ter hoogte van de noord-zuid travee van de Rusthuiskapel ook nog een werkput geplaatst ter hoogte van de houten plankenvloer (WP 3 – P4). Dit profiel situeert zich op de overgang naar een verhoging in het niveau. Hierdoor is bovenaan de baksteenbouw van de kapel zichtbaar, gemetst met cement. Onderaan is een ca. 10 cm dikke baksteenhoudende funderingslaag zichtbaar bovenop een donkergrijze, vrij homogene zandlaag. Het profiel leverde geen bijkomende inzichten op in de fasering voorafgaand aan de bouw van de Rusthuiskapel.

Figuur 12: Foto van profiel 4 (WP 3) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)

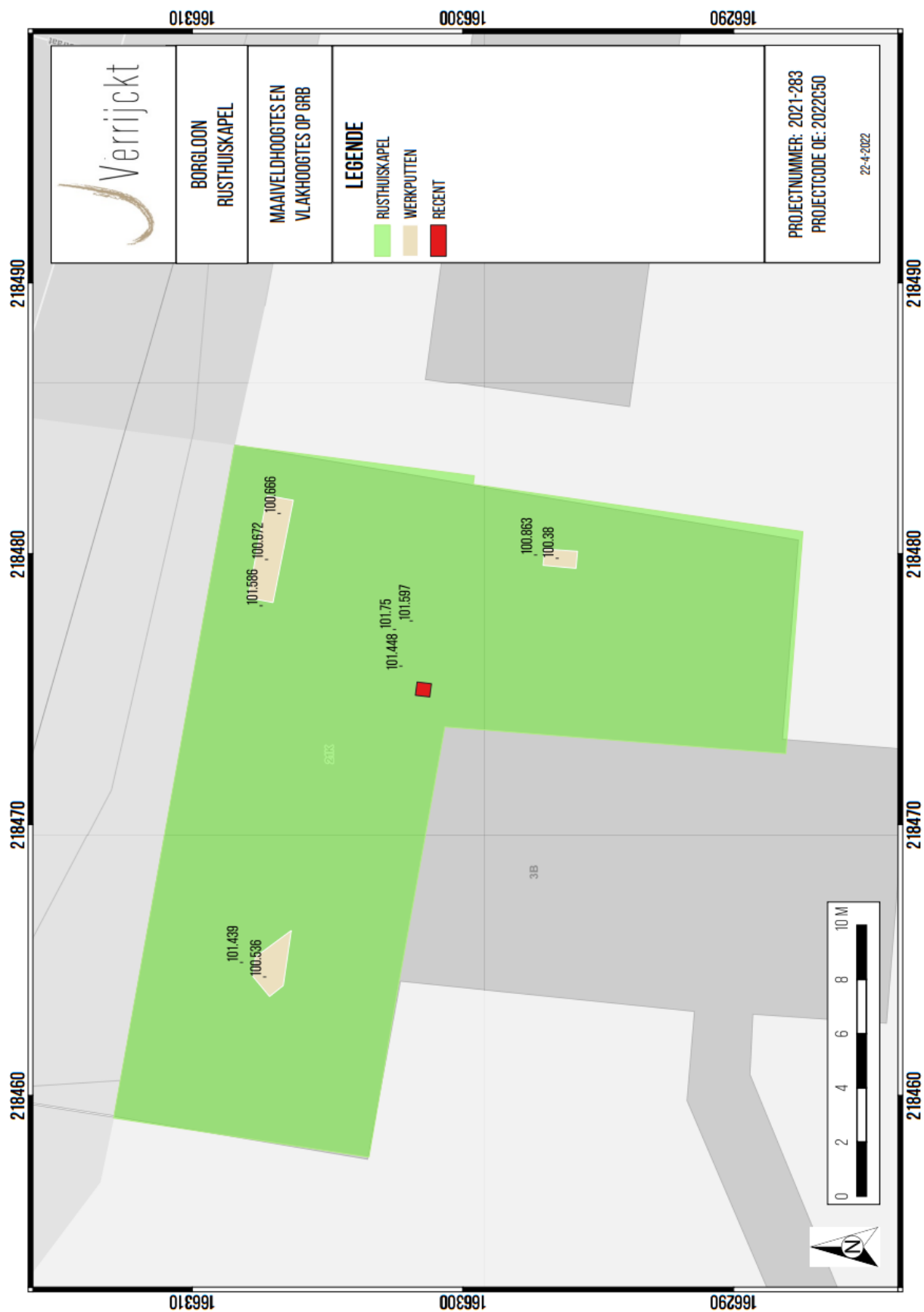

Figuur 13: Foto van profiel 3 (WP 2) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)

Figuur 14: Proefputten en profielen ter hoogte van de Rusthuiskapel bij het vooronderzoek met wetenschappelijke vraagstelling, op GRB¹⁰

¹⁰ PEPERMANS, J. 2022, AGIV 2022.

Figuur 15: Maaiveld- en vlakhoogtes op GRB¹¹

¹¹ AGIV 2022

2.3 Vondsten en stalen

2.3.1 Vondsten

Tijdens het proefputtenonderzoek werden vondsten ingezameld van volgende categorieën: aardewerk en porselein, bouwmateriaal, dierlijk bot en schelp. In onderstaande tabel worden de aantallen en gewichten per categorie weergegeven.

MATERIAALCATEGORIE	AANTAL	GEWICHT (GRAM)
AARDEWERK EN PORSELEIN	44	1213
BOUWMATERIAAL	7	7103
DIERLIJK BOT EN SCHELP	Door fragmentatie niet mogelijk exact aantal te bepalen	114

2.3.2 Stalen

Er werden geen sporen of vondsten aangetroffen met vullingen relevant voor staalname.

3 BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

(JESKA PEPERMANS)

3.1 Beschrijving van het aardwetenschappelijk kader

3.1.1 Landschappelijke en hydrografische situering¹²

De ruime omgeving rondom het plangebied bevindt zich volgens het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) tussen + 40 & + 131 m TAW. Het plangebied zelf ligt op een hoger gelegen zuid-noord gerichte uitloper van de zuidelijke heuvelrug. Deze uitloper helt in noordwestelijke richting af richting de vallei van de 'Herk', behorend tot het Demerbekken in het stroomgebied van de Schelde. De dichtstbijzijnde waterloop is de Rullingenbeek, ca. 280 m ten noordwesten van het plangebied. Ca. 340 m ten zuiden stroomt de Molbeek vanuit het westen.

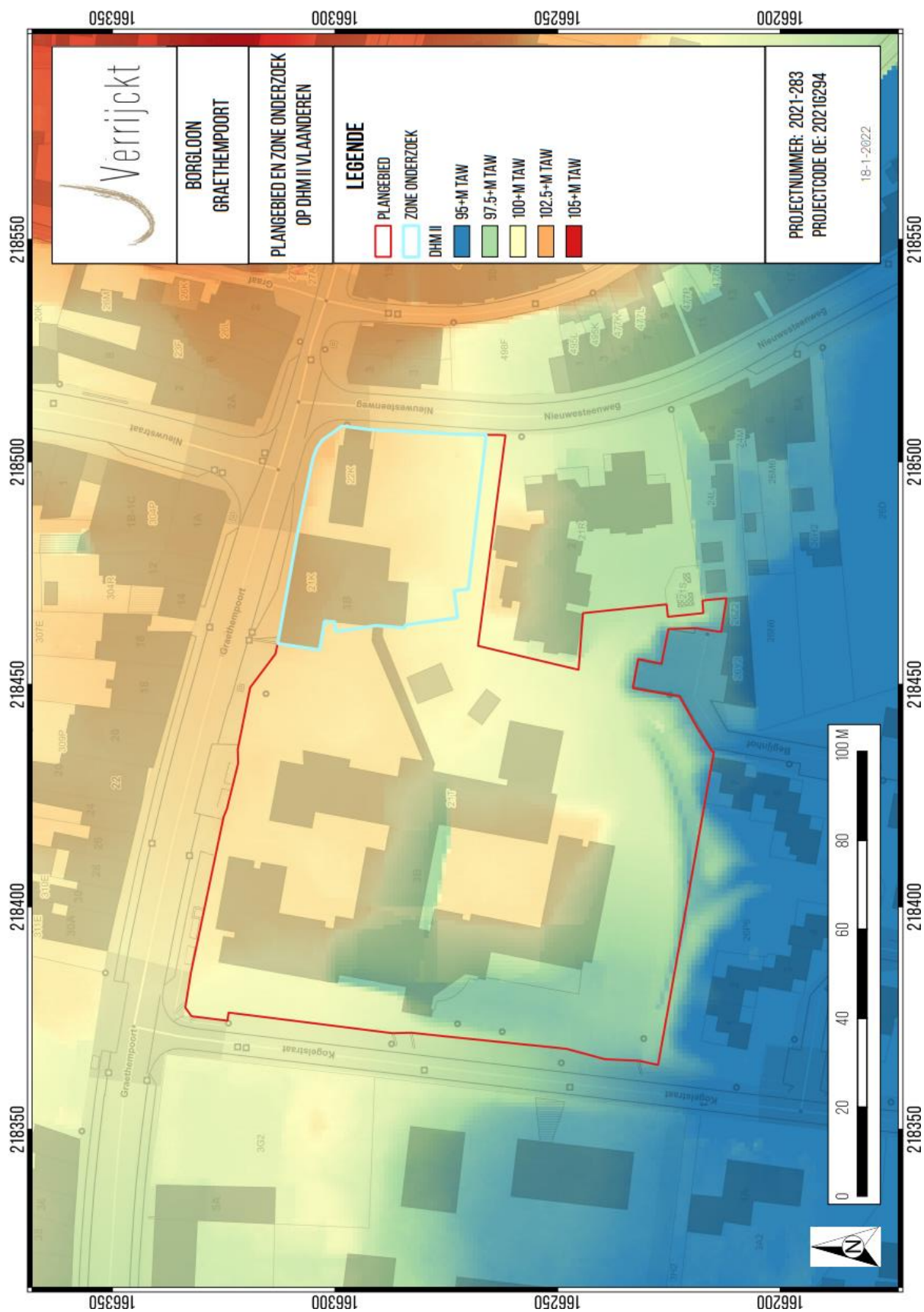
In geomorfologisch opzicht bevindt het plangebied zich in heuvelig vochtig Haspengouw, ten noorden van het plateau van droog Haspengouw, en ten zuiden van de depressie van Halen-Schulen en de Demervallei.¹³ Borgloon is gelegen op het zogenaamd massief van Borgloon, dat zich tot 131 m boven het zeeniveau verheft. Door erosie vertoont het sterke denivellaties (ca. 65 m), zodat het landschap over het hele grondgebied vrij heuvelachtig is. Het massief wordt ten noorden begrensd door de zogenaamde steilrand van Borgloon. Dit talud van het Haspengouws plateau vormt de grens tussen Droog-Haspengouw ten zuiden en Vochtig-Haspengouw ten noorden, tevens tussen Laag- en Midden-België; hier daalt het zuidelijk gelegen Haspengouws plateau op zeer abrupte wijze naar het noorden, tot 60 m. In zuidelijke richting verheft het massief zich ruim 30 m boven de zogenaamde schiervlakte, ten zuiden van de lijn Heks, Bommershoven, Jesseren en Piringen.¹⁴

De kapellen bevinden zich op ca. 190 m ten westen van de historische stadskern van Borgloon en liggen net buiten het hoger gelegen gebied van de stadskern dewelke rond + 113 m TAW gesitueerd ligt. De zone van de kapellen zelf in het noordoosten van het plangebied ligt op een hoogte van ca. +100.9 m TAW afhellend richting het zuiden tot ca. +100 m TAW. Het ruimere plangebied kent hoogten tussen +97 m TAW in het zuidwesten en +10.9 m TAW in het noordoosten. Centraal in het zuidwesten van het plangebied is een min of meer vierkante verheving in het landschap zichtbaar met een oppervlakte van ca. 850 m². Het gebied errond is lager gelegen en richting het noorden nemen de hoogtes weer toe. De contour hiervan lijkt niet direct te linken aan de huidige bebouwing binnen het westen van het plangebied. Volgens de Ferrariskaart (1771-1778) zou hier de boomgaardzone ten zuidwesten het Begijnhof hebben gelegen.

¹² PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

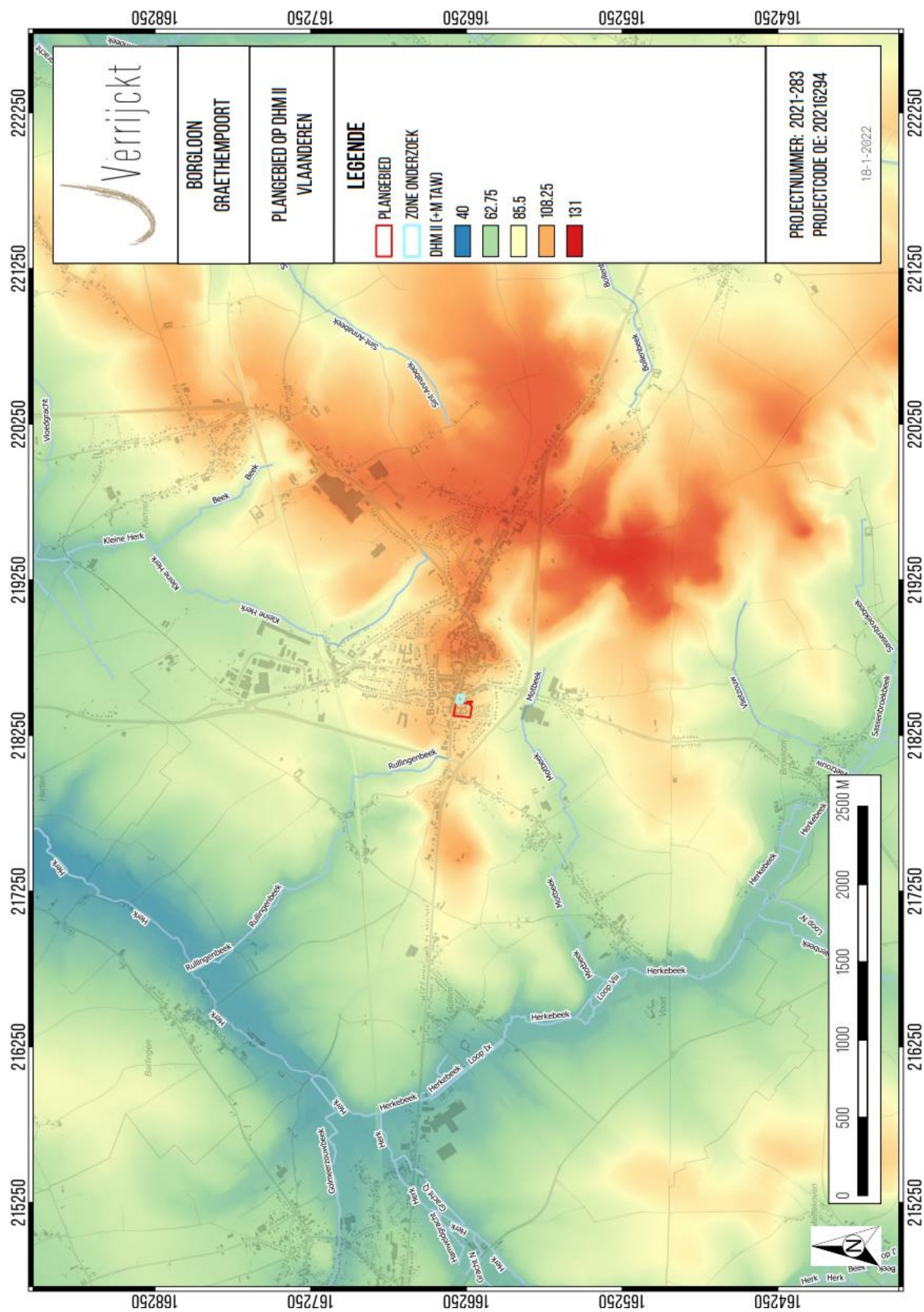
¹³ DENIS, J. 1992. *Geografie van België*.

¹⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14019>

Figuur 16: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM)¹⁵

¹⁵ AGIV 2022b

Figuur 17: Plangebied en omgeving op het DHM¹⁶

¹⁶ AGIV 2022b

3.1.2 Geologische situering¹⁷

PALEOGEEN EN NEOGEEN (TERTIAIR)

De Tertiaire omgeving van het plangebied wordt gekenmerkt door fluvio-mariene afzettingen van de Formatie van Borgloon, bestaand uit zwarte klei en schelpenresten. De afzettingen zijn van Onder-Oligoceen ouderdom. De uiterst noordoostelijk hoek bevindt zich op de overgang naar de mariene afzettingen van de Formatie van Bilzen. Deze formatie bestaat uit twee zandige eenheden met een middelmatige korrelgrootte, gescheiden door een kleiige eenheid. Tevens bevat ze mariene fossielen. De dikte bedraagt 8 m.

QUARTAIR 1/200.000

Op de Quartairgeologische kaart 1/200.000 is het plangebied gekarteerd als profieltype 2. Dit profieltype bestaat uit eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen waarbij zand tot zandleem in het noordelijk en centrale gedeelte van Vlaanderen, silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen aanwezig is. Mogelijk bevinden er zich ook hellingsafzettingen binnen het gebied.

QUARTAIR 1/50.000

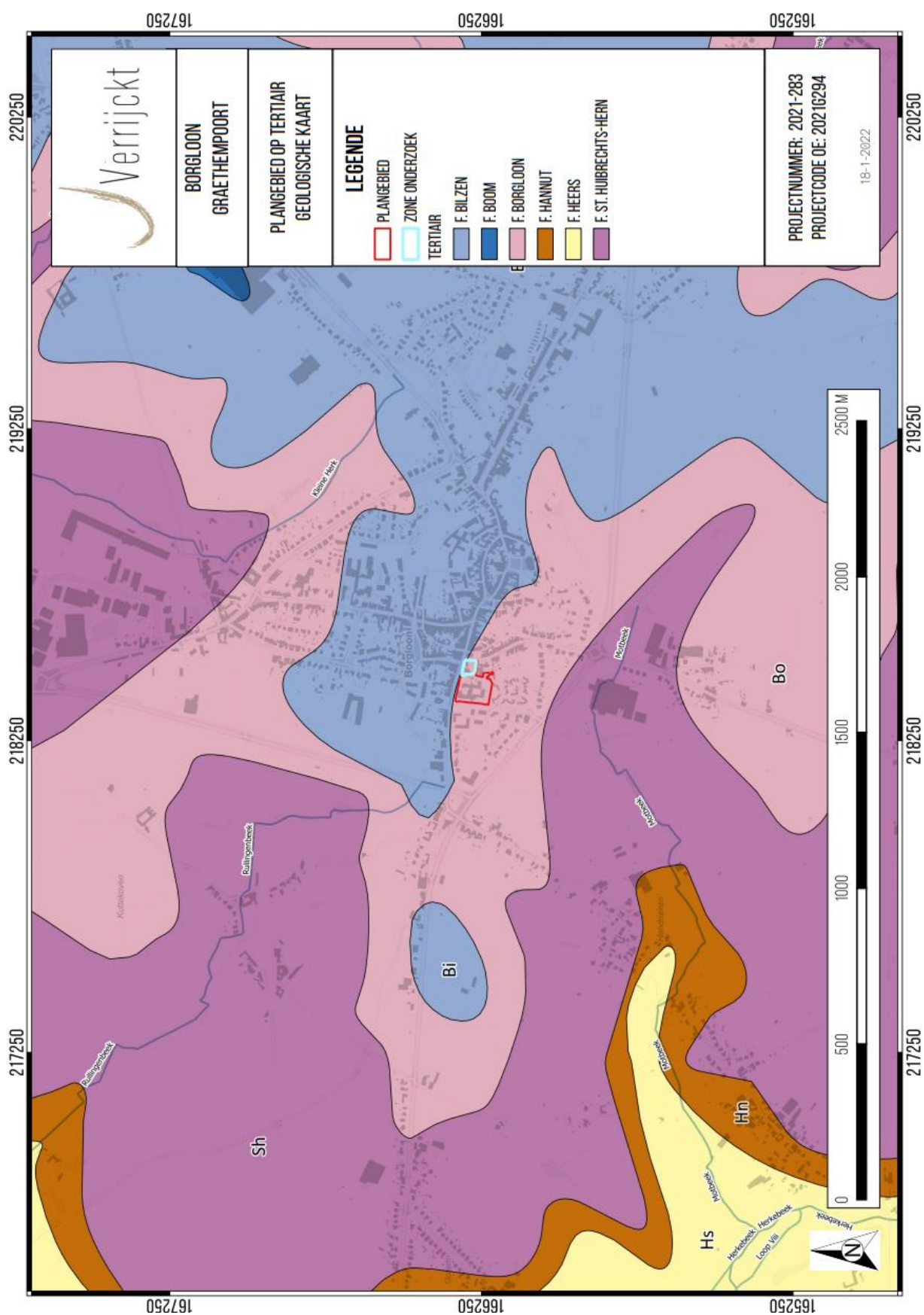
Op de Quartairgeologische kaart 1/50.000 is het plangebied gekarteerd als profieltype 2. Dit profieltype bestaat uit zandleem, waarbij er afwisselend dunne laagjes zand (Formatie van Wildert) en leem (Brabant leem) voorkomen. De zone waar de bodemingrepen zullen plaatsvinden ligt net op de overgang tussen profieltype 2 & 10 op 9. Bij dit laatste profieltype komt een fijne afwisseling van zand en leem voor (Haspengouw leem) bovenop een leempakket bestaande uit een ontkalkt bovengedeelte en een kalkrijk ondergedeelte (Brabant leem).

3.1.3 Bodemkundige situering¹⁸

Op de bodemkaart van Vlaanderen is de bodem in het plangebied grotendeels gekarteerd als OB, antropogeen bebouwde zone, waar de oorspronkelijke bodemopbouw door het ingrijpen van de mens gewijzigd is. De zone van bodemingrepen bevindt zich hier ook in. Het zuidwestelijk deel van het plangebied staat aangegeven als OT, sterk vergraven gronden. Ten zuiden en ten noorden van het plangebied komen voornamelijk Aba-gronden voor. Dit is een droge leembodem met textuur B horizont of met weinig duidelijke kleur B horizont. Deze bodemserie is ontwikkeld in het Pleistocene loessdek en vertoont onder de A horizont een aan klei en sesquioxiden aangerijkte textuur B horizont. Mogelijk sluit de oorspronkelijke bodemopbouw binnen het plangebied hierbij aan.

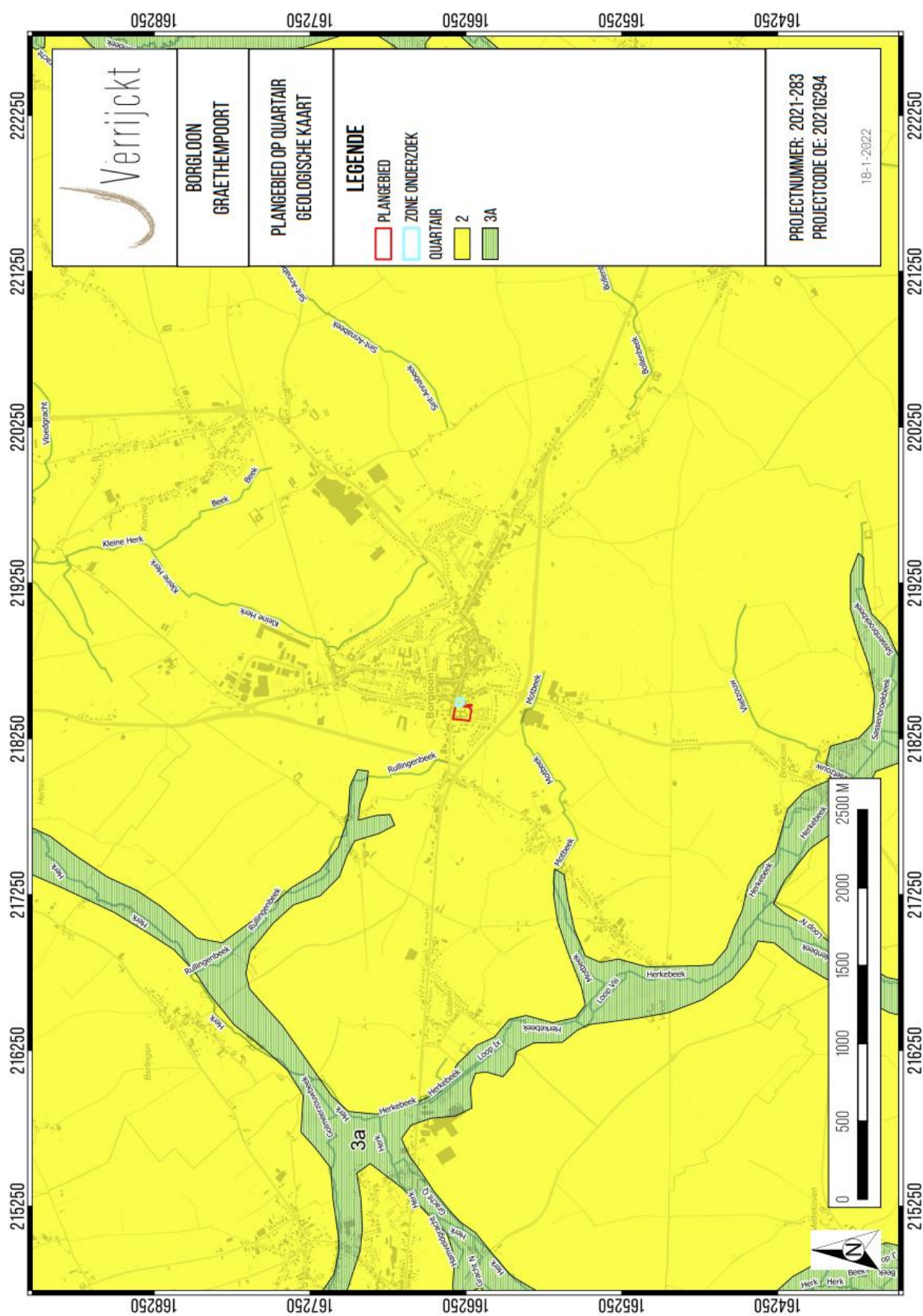
¹⁷ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

¹⁸ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

Figuur 18: Plangebied op tertiair geologische kaart¹⁹

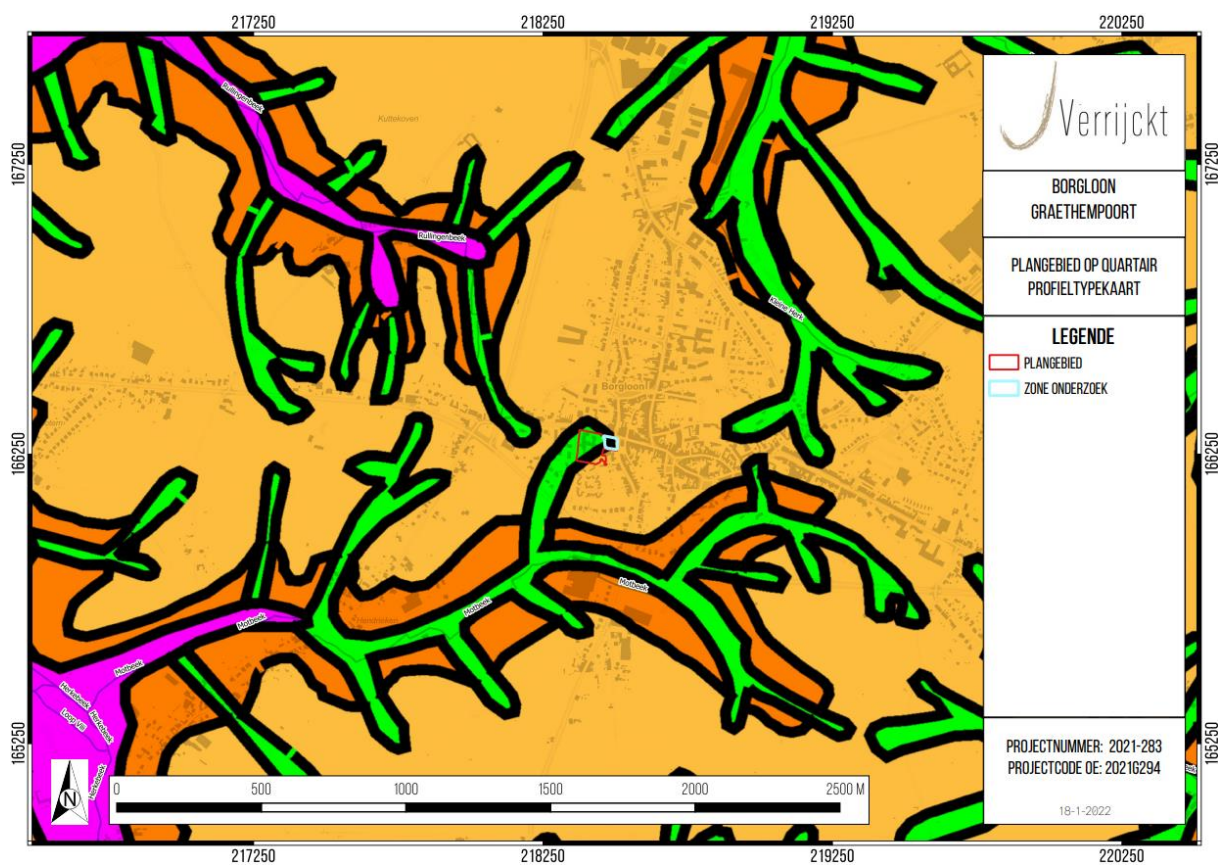
¹⁹ DOV VLAANDEREN 2022b

Figuur 19: Plangebied op Quartair geologische kaart 1:200.000²⁰

2	
ELPw en/of HQ	ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holocene; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.
	HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

Figuur 20: Kenmerken van de Quartairgeologische kaart 1:200 000 betreffende het plangebied²¹

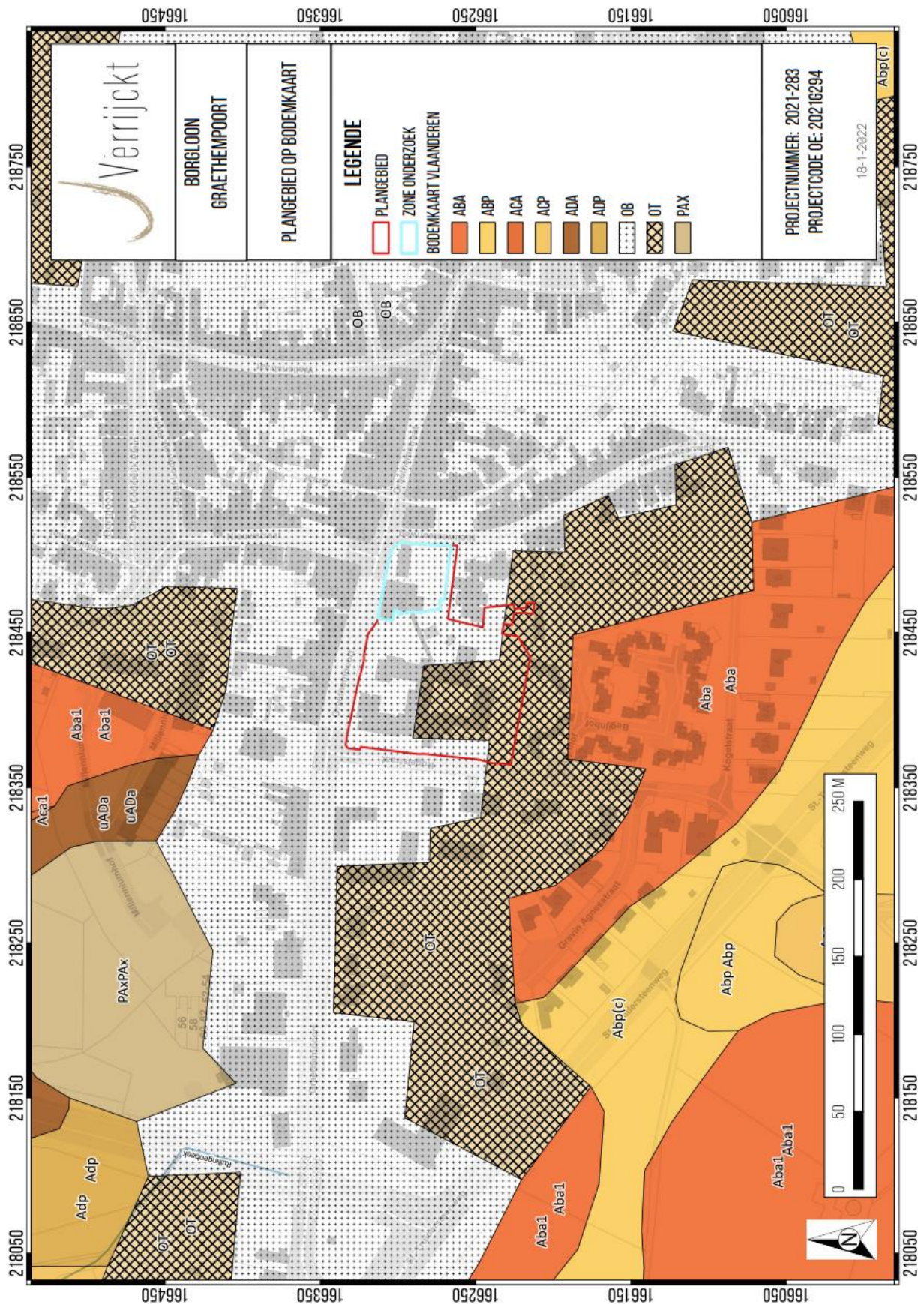

Figuur 21: Plangebied op Quartair geologische 1:50.000²²

²⁰ DOV VLAANDEREN 2022c

²¹ DOV VLAANDEREN 2022c

²² DOV VLAANDEREN 2022c

Figuur 22: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen²³

²³ DOV VLAANDEREN 2022a

3.2 Beschrijving van het historische kader

3.2.1 Geschiedenis van Borgloon²⁴

Het plangebied is gelegen in Borgloon, dat als oudste vermelding voorkomt als ‘*Lone*’ in 938 (Germaans). Het historische landschap rondom Borgloon werd gekenmerkt door het grote areaal boomgaarden, hiervan bleven nog vrij veel resten bewaard. Buiten deze gordel van boomgaarden lag het akkergebied; dit is nog steeds zeer duidelijk in het zuiden van de gemeente. De heuvel ten zuiden van de kerk en de Borchgracht was oorspronkelijk een wijngaard, vermeld in 1340. Sinds 1963 wordt in de gemeente opnieuw aan wijnbouw gedaan.

Van de Romeinse bewoning getuigen verschillende vondsten, onder meer gedaan tijdens nivelleringswerken aan de Borchgracht (1871), in het zuidelijk transept van de parochiekerk, en in een weide tussen Borgloon en Kerniel. De heirbaan Tongeren-Cassel doorkruiste het grondgebied via de Bollenberg, ten zuiden van het centrum, evenals de antieke weg Trier-Nijmegen over Ombret en Hasselt.

De keuze van Borgloon als *caput comitatus* van de graven van Loon heeft waarschijnlijk te maken met de hoge ligging van de plaats en haar strategisch belang op de meest bedreigde grens van het graafschap, namelijk die met Luik. Zij bouwen hun burcht op één van de hoogste heuvels, waarschijnlijk in de tweede helft van de 10de eeuw. Hij wordt opgericht op een artificiële heuvel, en in de onmiddellijke nabijheid wordt de kerk gesticht. De bebouwing en bewoning concentreert zich rondom deze burcht-residentie van de graven.

In 1171 wordt Lodewijk I, graaf van Loon, in zijn burcht belegerd door graaf Gillis van Duras, bijgestaan door de Truienaren; hij sterft tijdens het beleg en wordt begraven in de kapel van Graethem, die hij had gesticht. In 1180 belegert prins-bisschop Raoul de Zähringen, samen met de milities van Sint-Truiden, graaf Gerard; burcht, kerk en omgeving worden verwoest; in hetzelfde jaar ondergaan de andere grafelijke burchten van Brustem, Bilzen en Montenaken hetzelfde lot. Vóór 1232 verplaatsen de graven hun residentie naar het kasteel van Kuringen. Tegelijk wordt de Edele Leenzaal, het feodale hof, naar Kuringen overgebracht en het muntatelier naar Hasselt. De abdij van Herkenrode wordt de officiële begraafplaats van de graven. Geleidelijk aan verliest Borgloon zijn functie van hoofdplaats aan Hasselt. Eén van de redenen voor deze verschuiving is waarschijnlijk het feit dat de ontwikkeling van Borgloon als stad sterk belemmerd werd door haar ongunstige ligging op korte afstand van de welvarende steden Sint-Truiden en Tongeren.

De burcht wordt beheerd door een borchgraaf. Deze functie wordt een erfelijk leen van de graven van Loon, begiftigd met goederen en renten, onder meer de Wijngaardmolen te Broekom. Na het verval van de burcht blijft de functie bestaan als een erfelijke, honoraire titel. Het burggraafschap was op verschillende tijdstippen in handen van de families van Herck (eerste helft 13de eeuw) en van Sassenbroeck (?), (eerste helft 14de eeuw). Vervolgens komt het in het bezit van de heren van Veulen. De laatste burggraaf was François-Joseph-Charles-Marie d'Argenteau; hij protesteert tegen de verkoop van de Borchgracht in 1823.

²⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14019>, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

Vóór 1200 heeft Borgloon reeds het statuut van stad ontvangen. De stad bezat een omwalling en vier poorten: de Keulerpoot, ook Nerempoort of Akense poort genoemd, gelegen aan de huidige kruising Trapkensstraat-Graaf, aangeduid op de tekening van Remacle Le Loup, de Graethempoort, de Wellerpoort of Hasseltse poort aan de Wellenstraat-Statiestraat, en de Steenpoort of Tongerse Poort, aan de Tongersestraat-Tongersesteenweg.

Na de aanhechting van het graafschap Loon in 1366 bij het prinsbisdom Luik krijgt Borgloon het statuut van Bonne Ville. De omwalling was grosso modo ook een juridische grens. De stad was zetel van een drossaardschap en een fiscaal kwartier, dat het grootste deel van het graafschap besloeg. In 1795 wordt de stad zetel van een gerechtelijk kanton.

In Borgloon fungeren zeven ambachten -smeden, bakkers, brouwers, slachters, wegers, schoenmakers en kremers.

Borgloon had een rederijderskamer en twee schuttersgilden. Borgloon heeft in de loop van zijn geschiedenis dikwijls te lijden van belegeringen en plunderingen. Zo in 1461 en in 1466, tijdens de opstand van Luik tegen prins-bisschop Louis de Bourbon, als Adolf van Cleef, heer van Ravesteyn, na de slag van Brustem, de stad aan het hoofd van zijn Bourgondische troepen binnentrekt en laat plunderen. In 1482 verwoesting van de stad door de Brabantse troepen van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. Stad en kerk worden in 1491 geplunderd door Jehannot-le-Bâtard, die voor Robert de La Marck streed in de burgeroorlog tussen de familie de La Marck, gesteund door de Franse koning, en de prins-bisschoppen Louis de Bourbon en Jean de Hornes (1483-1505), met aan hun zijde Maximiliaan van Oostenrijk. In 1568 wordt de kerk geplunderd door de troepen van de prins van Oranje, in 1577 opnieuw door de staatse troepen. In 1604 en 1606 wordt de stad bezet door Spaanse troepen. Tijdens de Dertigjarige Oorlog en zijn nasleep bezetting in 1629 door de keizerlijke troepen onder generaal de Tilly, in 1636 door de Kroatische troepen van Jan van Weert; in 1654 belegering door de hertog van Lorreinen; de stad wordt ingenomen en geplunderd; de negen begijnhofhuizen worden tijdens het beleg platgebrand. In 1675 bezetting door het Franse garnizoen van Maastricht, tot aan de Vrede van Nijmegen in 1678. Bezetting tijdens de Negenjarige Oorlog in 1691 door Franse troepen, tijdens de Spaanse Successie-oorlog in 1702 gevolgd door een bezetting van de geallieerde troepen onder de hertog van Malborough; pas in 1713 wordt de stad opnieuw overgedragen aan de prins-bisschop. Tijdens de Oostenrijkse Successie-oorlog heeft de stad in 1746-1747 te lijden van Hongaarse en Franse troepen.

In de 17de eeuw wordt de stad, als gevolg van de oorlogsactiviteiten herhaaldelijk geteisterd door pest en andere epidemieën, met als hoogtepunt het jaar 1636 toen 231 sterfgevallen geteld werden, een belangrijk deel van de toenmalige bevolking.

Het begijnhof van Borgloon ontstond rondom de kapel van het hospitaal, bediend door de Johannieters, te Graethem, bij de stadspoort. Van het begijnhof rest thans nog enkel de kapel, die deel uitmaakt van het hospitaal van het OCMW van Borgloon. In 1647 vestigen de brigittijnen zich in Borgloon en bouwen er hun klooster (1647-1664).

Borgloon is thans een landelijke gemeente, georiënteerd op de landbouw met nadruk op fruitteelt, met enkele kleine bedrijven, en fungeert tevens als klein regionaal centrum met onder meer markten, administratie en scholen. De fruitverwerkende nijverheid, in het bijzonder de stroopindustrie, die vanaf de tweede helft van de 19de eeuw zeer belangrijk was, verloor na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk haar belang, en is thans vrijwel volledig verdwenen.

3.2.2 Geschiedenis van het begijnhof²⁵

Het begijnhof van Borgloon ontstond rondom de kapel van het Johannitershospitaal te Graethem, bij de stadspoort. Deze kapel is de begraafplaats van Lodewijk I († 1171), graaf van Loon en zijn vrouw Agnes, die tweemaal in de Sint-Servaaslegende van Hendrik van Veldeke wordt genoemd. De graftombe bleef bewaard tot circa 1860. In 1174 schenkt Agnes het hospitaal en alle afhangelende goederen aan de abdij van Villers; zij doteert het met haar gronden te Heks. Na enige tijd begonnen zich begijnen rondom het hospitaal te vestigen; in 1258 of 1259 komt er definitief een begijnhof.

De abdij van Villers behoudt het patronaatsrecht van de kapel en het benoemingsrecht van de negen begijnen. In 1582 gaat dit recht over op het Sint-Lambertuskapittel van Luik. Vanaf 1500 stelt het stadsbestuur in het hospitaal een gasthuismeester aan. In 1654 worden de negen begijnenhuizen door Lorreine troepen platgebrand bij het beleg van de stad. De begijnen herbouwen hun huizen met de inkomsten van hun prebenden en de aalmoezen van de kathedraal van Luik. Rond 1714 is het hospitaal zodanig vervallen, dat het overgebracht wordt naar de overzijde van de weg; in 1784 wordt het overgenomen door het armenbestuur van de stad. Bij decreet van 25 november 1797 komt het begijnhof onder het beheer van het Bureau van Weldadigheid. In 1802 wordt van het begijnhof een bejaardentehuis gemaakt; er verbleven toen nog vier begijnen. In 1814 wordt de kapel opengesteld voor de publieke eredienst. Tussen 1836 en 1844 wordt begonnen met de bouw van het oudemannenhuis; een vergroting had plaats tussen 1868-1872, een latere vergroting in 1891 en 1896 naar ontwerp van E. Serrure. In 1846 wordt aan dit complex een meisjesschool toegevoegd; laatstgenoemde, onder leiding van de zusters van Liefde, functioneert er slechts tot 1849, wanneer ze naar het oude brigittijnenklooster wordt overgeplaatst. In 1911 wordt bij het ouderlingenhuis een nieuwe kapel gebouwd. Naar verluidt zou de begijnhofkapel nog enkele jaren als schoollokaal gebruikt zijn.

3.2.3 Geschiedenis van de Begijnhofkapel ten oosten²⁶

Van het begijnhof rest thans enkel de kapel, die deel uitmaakt van het hospitaal van het OCMW van Borgloon. Zowel op de Ferrariskaart (1771-77), als in de Atlas van de Buurtwegen (1844) wordt de kapel voorgesteld als een losstaand gebouw, omringd door enkele andere losstaande gebouwen; in de periode tussen het ontstaan van beide voorstellingen werden twee gebouwen ten oosten van de kapel afgebroken.

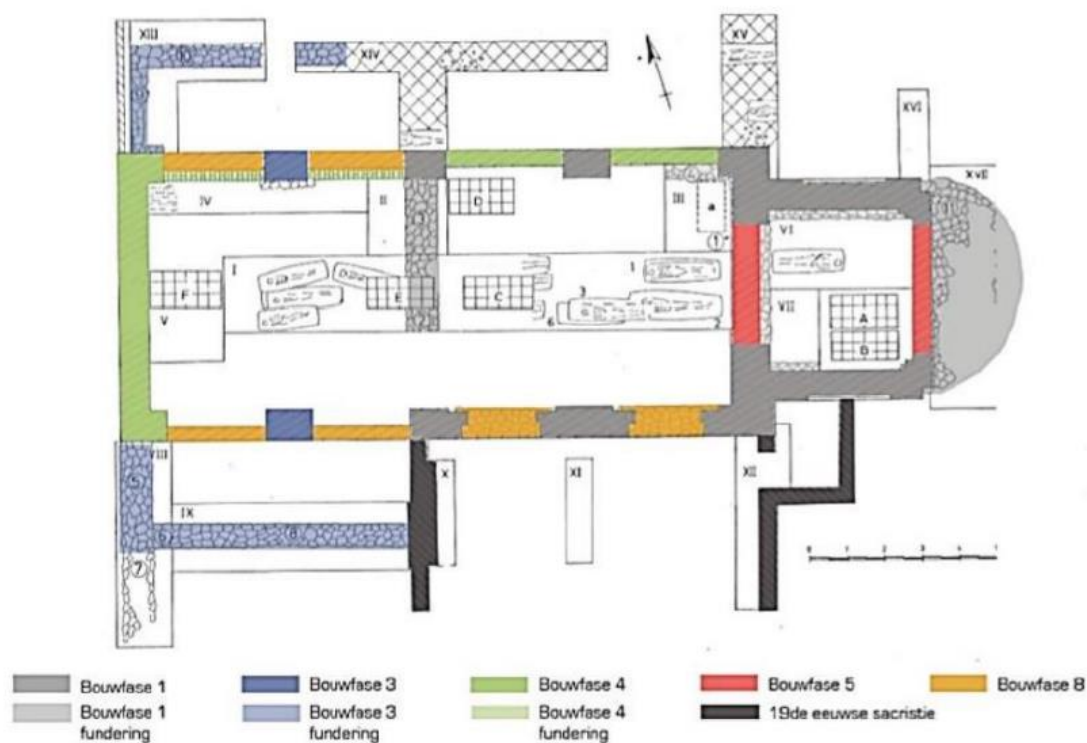
De romaanse kapel, in de eerste helft van de 12de eeuw opgetrokken door de johanniters, was een kleine zaalkerk van drie smalle traveeën met koor van een rechte travee en absis. Eind 12de eeuw - begin 13de eeuw wordt een noordelijke zijbeuk bijgebouwd. Uit een akte van 1259 kan men afleiden dat het hospitaal rechtstreeks aansloot tegen de westelijke gevel van de kapel. Eind 13de eeuw -begin 14de eeuw vergroten de begijnen het schip in gotische stijl. Ca. 1606 worden de zijbeuken afgebroken, de boogopeningen van de middenbeuk dichtgemetseld en de westelijke gevel opgericht, na verhoging van de romaanse muren. Minstens tot in 1613 was er boven het schip een open dakstoel, terwijl het koor zeker in 1624 overwelfd was. Tussen 1624 en 1712 is er een bakstenen vloer gelegd. Er stond zeker in 1624 een dakruiter op het schip; in 1763 wordt deze als bouwvallig omschreven. Na de verwoesting door de Lorreinen in 1654 wordt de koorabsis afgebroken, de triomfboog gedicht en de nieuwe oostelijke muur versierd met stucwerk.

²⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/31766>, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

²⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/31766>, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

In 1912 wordt de oude kapel gerestaureerd door P. Langerock.

Bij opgravingen door M. Bussels en G. V. Lux in 1969 werden de skeletten van Lodewijk I van Loon en zijn vrouw Agnes teruggevonden. Deze skeletten werden herbegraven in een bakstenen bekisting, afgedekt met een nieuwe gedenksteen, en werden recent, in 2022 terug opgegraven in functie van de langdurige tentoonstelling bij het toekomstige belevingscentrum.

Figuur 23: Weergave van de kapel en de aangetroffen archeologische resten. Bouwfase 1: 1120, bouwfase 2: 1150-1250, bouwfase 3: 1250-1350, bouwfase 4: 1500-1600, bouwfase 5: 1500-1600, bouwfase 6: 1624-1660, bouwfase 7: 1797-1870, bouwfase 8: 1944-1993. De graven van Graaf Lodewijk I en gravin Agnes zijn vermoedelijk te situeren ter hoogte van graf 1 en 3 (©ARAT architecten 2019)

3.2.4 Geschiedenis van de Rusthuiskapel²⁷

In het verlengde van de hospitaalkapel, doch los hiervan staande, neogotische kapel met dezelfde oriëntering, naar ontwerp van P. Langerock (1909-1912). Het betreft een zaalkerkje van zes traveeën onder zadeldak (leien) met dakruiter boven de tweede travee. Haaks op de oostelijke travee aan de zuidzijde, transeptarm van vier traveeën onder zadeldak. Baksteenbouw op een plint van silexblokken, met afwerking van hardsteen. Hardstenen korfboogportaal in de uiterst rechtse travee der noordzijde.

²⁷ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/31766>, PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

3.2.5 Cartografische bronnen²⁸

VILLARET (1745-1748)

De Villaretkaat wordt eveneens de kaart van de Franse ingenieurs en geografen genoemd (1745-1748). Het bestrijkt grote delen van het huidige Belgische grondgebied en vertelt ons hoe het landschap erbij lag in het midden van de 18de eeuw. Na de slag bij Fontenoy (1745) kregen de Fransen voor enkele jaren de controle over onze gebieden. Het is in die militaire context dat de meer dan 80 kaartbladen ontstonden.

Op de Villaretkaat is ter hoogte van de zone met bodemingrepen het ingesloten begijnhof weergegeven. Hierop is in het noordoosten de Graethemkapel weergegeven in west-oostoriëntatie. Verder bevinden er zich gebouwen over de hele westzijde van de zone, in noord-zuid richting, waarna een hoek vormend naar het oosten. In de zuidoosthoek wordt nog een langwerpig gebouw in noord-zuidoriëntatie weergegeven. Ten oosten, over een brug voorbij de omwalling, aan de Graethempoort, wordt de historische stadskern van Borgloon weergegeven. De zone van het begijnhof is verder omringd door boomgaarden en wordt in het noorden begrensd door de huidige Graethempoortstraat.

FERRARIS (1771-1778)

De Ferrariskaarten zijn een verzameling van 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Ze zijn opgemaakt tussen 1771 en 1778 onder leiding van veldmaarschalk Joseph de Ferraris. Het is de eerste systematische kartering van het Belgische grondgebied, hoewel soms lokale verschuivingen mogelijk zijn.

Op de Ferrariskaart is de georeferentie niet geheel correct. Zo reiken de boomgaarden langs de westzijde verder richting het westen en wordt de westelijke begrenzing van het begijnhof eveneens meer naar het westen weergegeven. Ook hierop is de Graethemkapel weer duidelijk weergegeven. Verder zijn er ter hoogte van de huidige neogotische kapel ook gebouwen van het begijnhof weergegeven zoals op de Villaretkaat, al wordt het westelijk, noord-zuid gerichte gebouw als een losstaand volume weergegeven van het gebouw in het zuidwesten. Tussen het zuidwestelijk en zuidoostelijk gebouwvolume bevindt zich nu nog een klein gebouw. Het zuidoostelijk gebouw is in west-oost oriëntatie weergegeven, in tegenstelling tot het noord-zuidgerichte gebouw op de Villaretkaat. Op deze kaart is een duidelijk onderscheid te maken tussen boomgaardzones ten westen van de begijnhofzone en moestuinen ten zuiden.

Vervolgens worden vier cartografische bronnen uit de 19de eeuw vergeleken.

²⁸ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

ATLAS DER BUURTWEGEN (1843-1845)

De Atlassen der Buurtwegen werden opgemaakt in uitvoering de wet van 10 april 1841. De atlas maakt een onderscheid in buurtwegen en voetwegen (sentiers). Per toenmalige gemeente werd een atlas opgemaakt, met uitzondering van een aantal stadskernen.

Op de Atlas der Buurtwegen is de Graethemkapel wederom weergegeven, deze keer met een ingang duidelijk zichtbaar in het oosten. In het noordwesten is nog steeds het noord-zuid gericht gebouw van het begijnhof zichtbaar. In het zuiden bevindt zich nog een aaneengesloten gebouw in west-oost oriëntatie, er is echter geen sprake van losstaande bouwvolumes meer.

Zowel op de Ferrariskaart (1771-77), als in de Atlas van de Buurtwegen (1844) wordt de kapel voorgesteld als een losstaand gebouw, omringd door enkele andere losstaande gebouwen; in de periode tussen het ontstaan van beide voorstellingen werden twee gebouwen ten oosten van de kapel afgebroken.

VANDERMAELEN (1846-1854)

De kaarten Vandermaelen of Vandermaelenkaarten zijn een verzameling van historische kaarten van België, gemaakt door Philippe Vandermaelen (1795-1869). Deze kaarten geven een gedetailleerd beeld van heel België en worden beschouwd als de opvolger van de Ferrariskaarten uit de periode 1771-1778.

De Vandermaelenkaart is veel minder nauwkeurig gegeorefeerd dan de voorgaande kaarten. Hoofdzakelijk komt het beeld overeen met hetgeen op de Atlas der Buurtwegen, echter is de kapel weergegeven als een rond icoon en lijken de gebouwen kleiner dan op de voorgaande kaarten, mogelijks disproportioneel.

TOPOGRAFISCHE KAART 1873

Een vierde bron uit de 19de eeuw is de topografische kaart van België uit 1873.

Op de topografische kaart van 1873 zijn twee L-vormige volumes weergegeven, één in het westen met een oriëntatiewijziging in het zuidwesten en één in het noordoosten met oriëntatiewijziging in de noordoostelijke hoek. Het plangebied bevindt zich op deze kaart tevens wat meer naar het noorden.

Vervolgens worden er topografische kaarten uit de 20ste en 21ste eeuw vergeleken.

TOPOGRAFISCHE KAARTEN 1939 & 1969

Op de topografische kaart van 1939 is de bebouwing ter hoogte van de zone met bodemingrepen duidelijk toegenomen. De kapel situeert zich in het noordoosten, waar verder tegenaan gebouwd lijkt te zijn richting het zuiden, daarna richting het westen en terug richting het noorden. De gebouwen staan allen weergegeven alsof ze met elkaar in verbinding staan.

Geweten is dat de kapel in 1912 werd gerestaureerd. Het is eveneens in deze periode dat in het verlengde van de hospitaalkapel, in dezelfde oriëntatie, de neogotische kapel werd opgericht.

ORTHOFOOTO 1979-1990, 2000-2003, 2012, 2013.

De eerstvolgende duidelijke veranderingen zijn te zien op de orthofoto van 1979-1990. Hierop is te zien dat de bebouwing in het zuiden van de zone met bodemingrepen verdwenen is. De Graethemkapel en neogotische kapel nemen meer hun huidige vorm aan. Verder is voor het eerst te zien hoe het rusthuis met omgevingsaanleg werd gebouwd ten westen. Een zuidwest-noordoostgerichte gang verbindt het complex met het gebouw naast de neogotische kapel. Dit totaal nieuw uitzicht kan gelinkt worden aan o.a. de restauratie in 1975 door G. Daniëls, waarbij verschillende verbouwingen uit de 18de en 19de eeuw teniet werden gedaan. Op de orthofoto van 2000-2003 blijft het uitzicht grotendeels hetzelfde, al werd in de tussentijd wel verharding aangelegd in het zuiden, met tevens parkeerzones. De zone ten zuidoosten van het terrein is nu ook bebouwd. Op de orthofoto van 2012 is te zien hoe in het westen van het plangebied de verharde zones zijn omgetoverd naar een werf, om in 2013 te resulteren in een nieuwbouw aansluitend op de eerdere eind 20ste-eeuwse gebouwen. Het is dit beeld dat doorleeft tot op heden.

Figuur 24: Plangebied op de Villaretkaart²⁹

²⁹ GEOPUNT 2022a

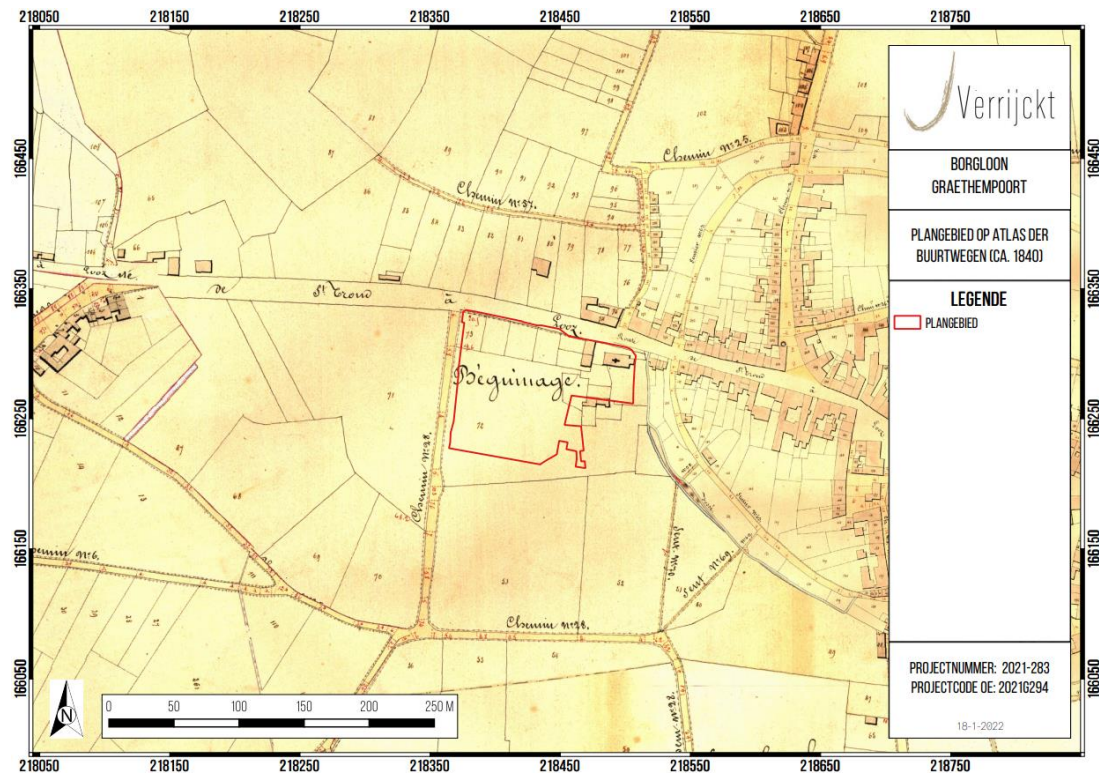
Figuur 25: Plangebied op de Ferrariskaart³⁰

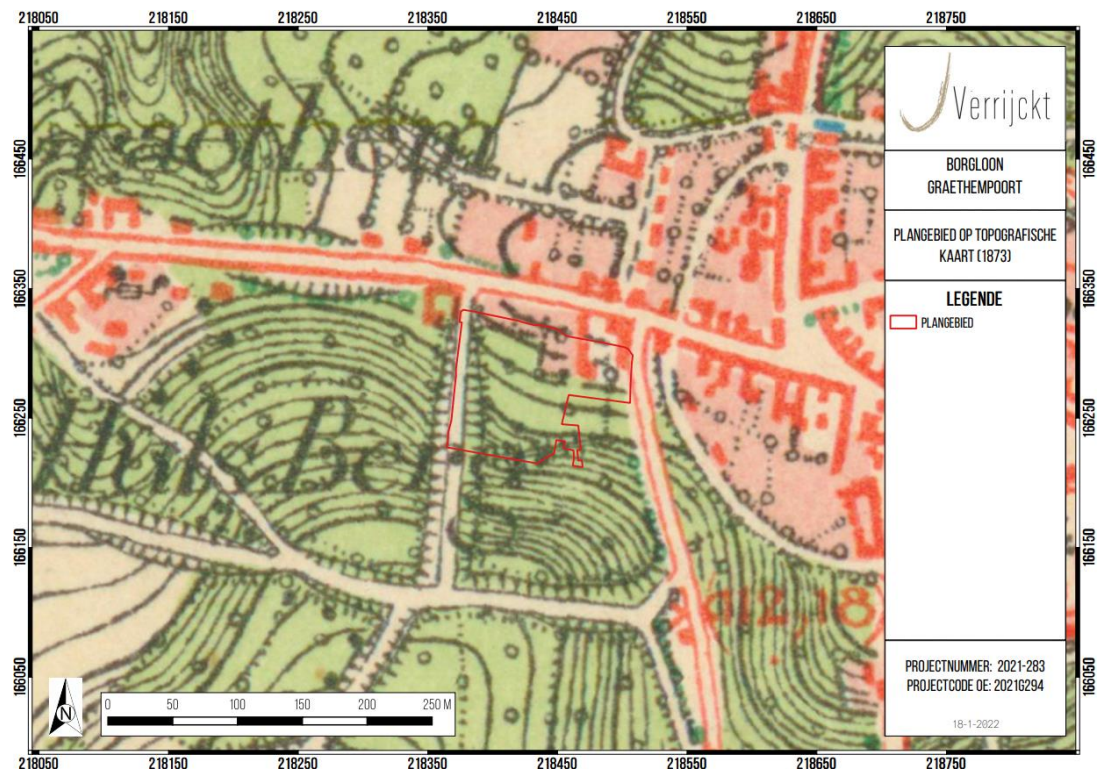
Figuur 26: Plangebied op de Vandermaelenkaart³¹

³⁰ GEOPUNT 2022c

³¹ GEOPUNT 2022d

Figuur 27: Plangebied op de Atlas der Buurtwegen³²

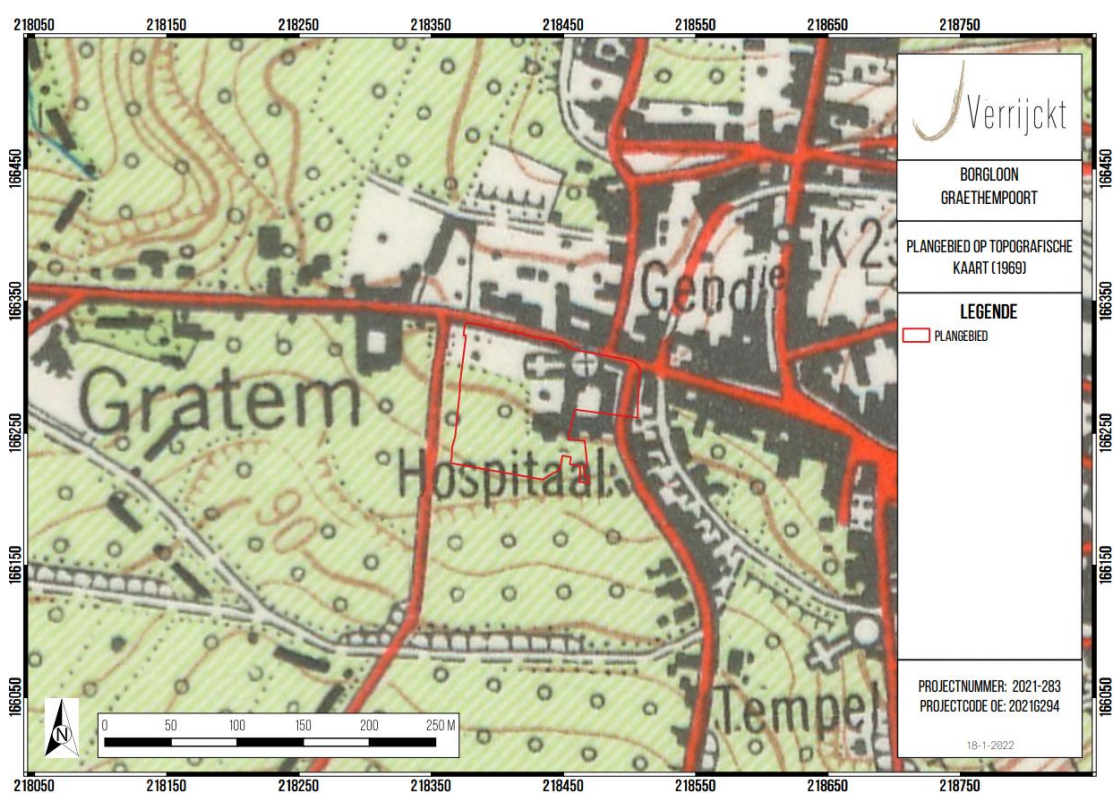
Figuur 28: plangebied op topografische kaart van 1873³³

³² GEOPUNT 2022b

³³ GEOPUNT 2022e

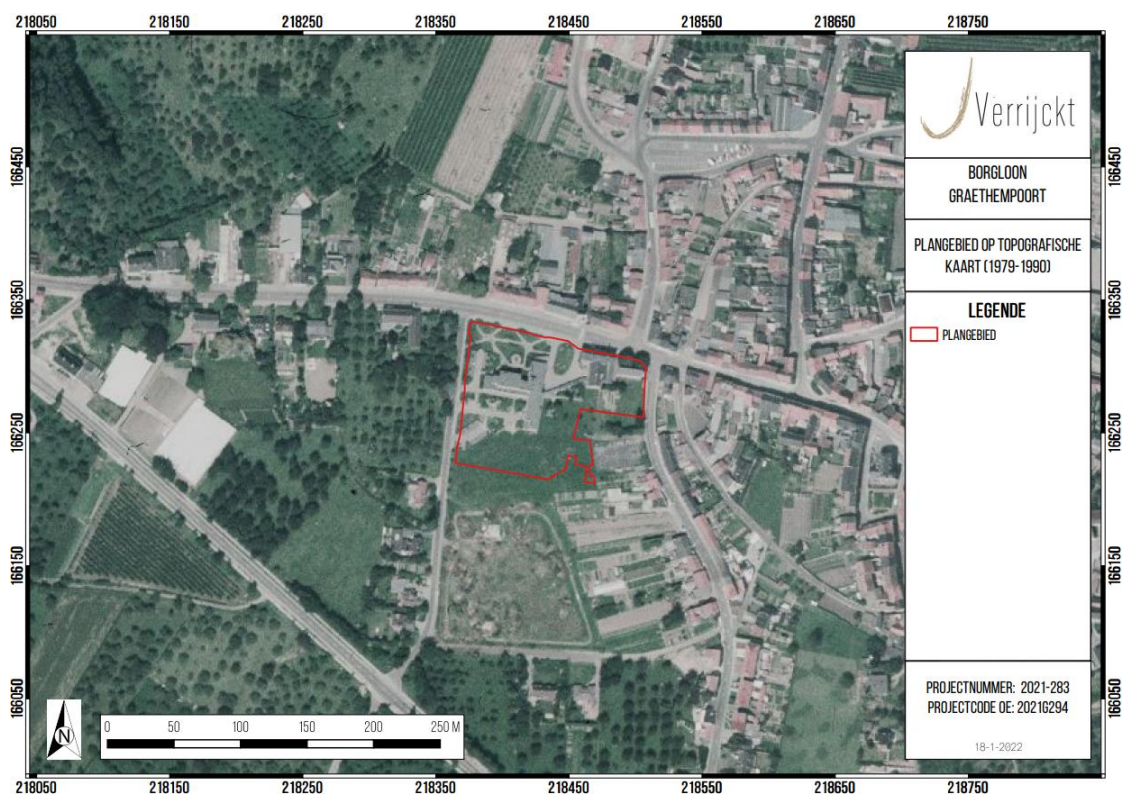
Figuur 29: Plangebied op topografische kaart van 1939³⁴

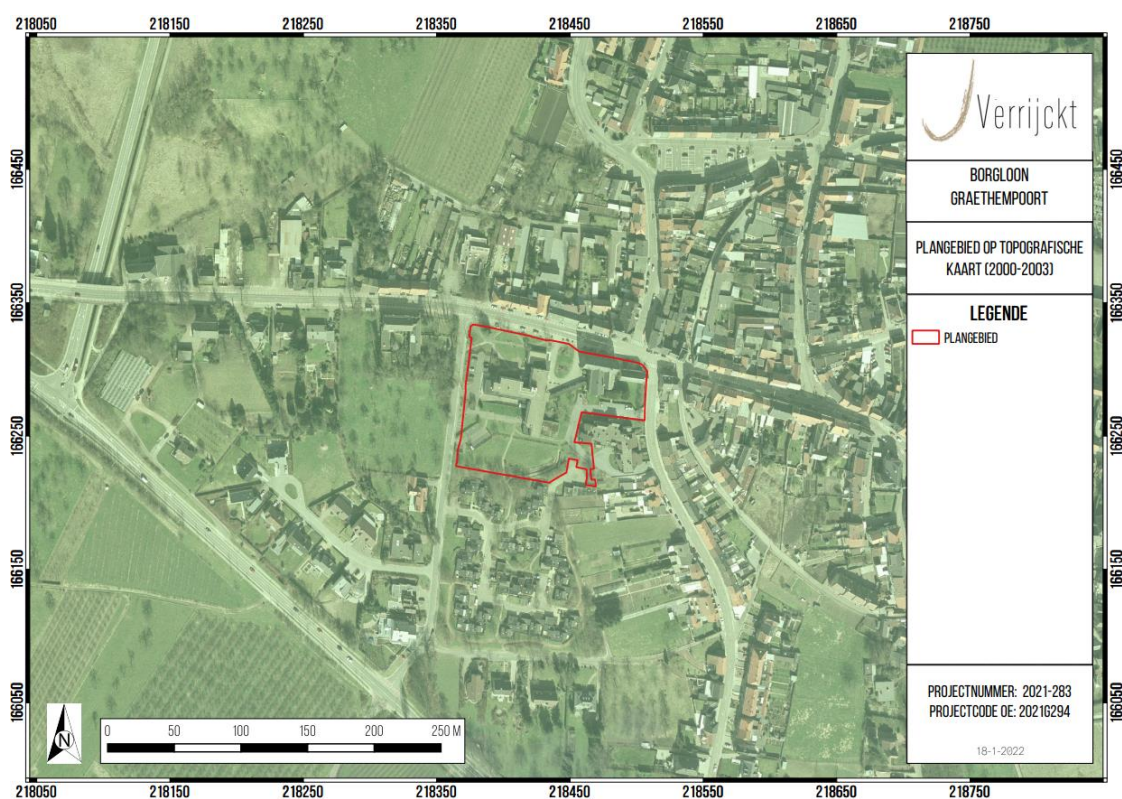
Figuur 30: Plangebied op topografische kaart van 1969³⁵

³⁴ GEOPUNT 2022b

³⁵ GEOPUNT 2022b

Figuur 31: Plangebied op orthofoto van 1979-1990³⁶

Figuur 32: plangebied op orthofoto van 2000-2003³⁷

³⁶ GEOPUNT 2022b

³⁷ GEOPUNT 2022b

Figuur 33: Plangebied op orthofoto van 2012³⁸

Figuur 34: Plangebied op orthofoto 2013³⁹

³⁸ GEOPUNT 2022b

³⁹ GEOPUNT 2022

3.3 Beschrijving van het archeologische kader

Het plangebied maakt deel uit van een zone waarbinnen één archeologische waarde gekend is. Binnen het plangebied zijn reeds verscheidene archeologische onderzoeken uitgevoerd. Voor de ruime omgeving van het plangebied kunnen zowel de Centrale Archeologische Inventaris (CAI), als de archeologische gebeurtenissen, (vastgestelde) archeologische zones en goedgekeurde archeologienota's geraadpleegd worden. Allereerst volgt hieronder een overzicht van de reeds uitgevoerde archeologische onderzoeken binnen het plangebied. Vervolgens volgt een oplijsting van de gekende archeologische waarden zoals opgelijst in de archeologische databank van vindplaatsen in Vlaanderen (CAI). Deze hebben voornamelijk betrekking op de Begijnhofkapel welke ten oosten van de Rusthuiskapel gelegen is.

3.3.1 Opgravingen aan de Begijnhofkapel⁴⁰

Binnen het plangebied zelf vond eerder al archeologisch onderzoek plaats, aan de Begijnhofkapel. Dit archeologisch onderzoek is gekend onder CAI ID 50127. Opgravingen werden uitgevoerd van 31 maart 1969 tot en met 28 april 1969.⁴¹

De uitgravingen gaven een zicht op de funderingen van de Romaanse kerk in silexblokken met grijze kalkmortel die op verschillende plaatsen aan het licht kwamen, binnen en buiten de kapel. Eveneens kwamen er buiten de kapel enkele losse vondsten; een doorboorde, verzilverde koperen penning en twee altaarstenen in blauwe steen, versierd met kruisen; aan het licht.

Figuur 35: Fundering van de afgebroken zuidelijke zijbeuk zoals aangetroffen tijdens de opgravingen (●BUSSELS, M. & LUX, G. V. 1970; Afb. 20, p. 202)

⁴⁰ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

⁴¹ BUSSELS, M. & LUX, G. V. 1970.; LUX, G. V. 1969.; MERTENS, J. 1970.

Tijdens de opgravingen werden zowel binnen als buiten de kapel talrijke inhumatiegraven blootgelegd, waaronder de graven van graaf Lodewijk I van Loon en zijn echtgenote gravin Agnes. Tevens bleek dat de kapel werd afgesloten door een halfronde absis. Later werd de kapel vergroot (verlenging aan westzijde en aanbouw van twee zijbeuken in gotische stijl). In de 17de eeuw werd de kapel herleid tot een eenbeukige ruimte, en rond 1654 werd de absis afgebroken.

De bevindingen van de opgravingen worden als volgt samengevat door BUSSELS, M. & LUX, G. V. (1970):

FUNDERINGEN

Er werden drie soorten funderingen blootgelegd:

- De fundering van de oorspronkelijke Romaanse kapel: schip, versmald koor en absis.
- De fundering van de twee gotische pijlers en van de noord-, west- en zuidmuur van de gotische zijbeuken.
- De fundering van de huidige westgevel en de noord- en zuidgevel van het gotische schip.

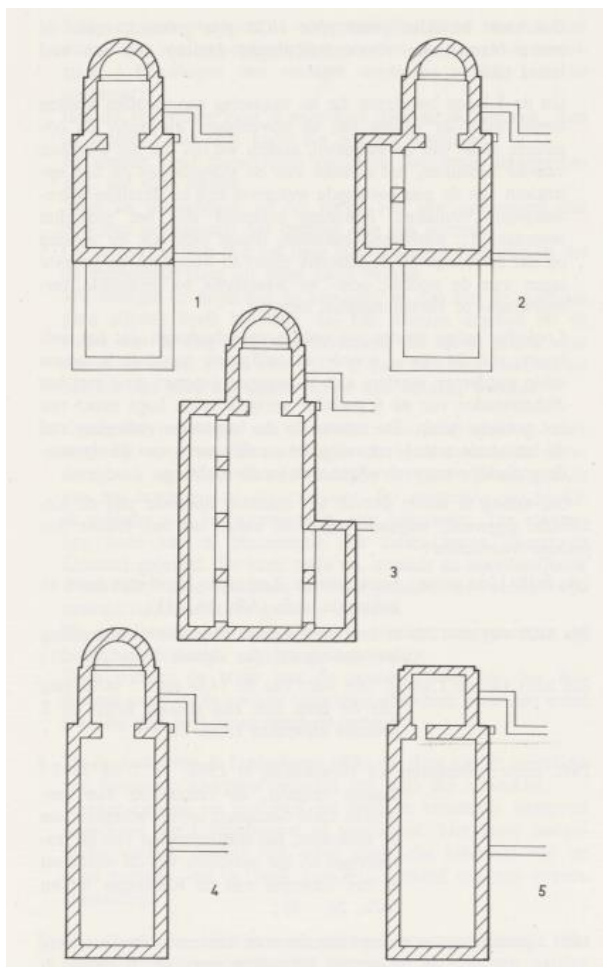
Na de afbraak van de zijbeuken werden twee traveebogen gedicht: in het Romaanse schip gebruikte men de oude grondvesten van dat schip, in het gotische schip werd voor de dunne opgaande muur, die de traveebogen vulde, een fundering van drie lagen baksteen aangelegd. Deze drie lagen vormen ook het bovendee van de fundering waarop de opgaande bakstenen muur van de westgevel werd gemetseld.

Op de noord- en zuidhoek van deze westgevel zijn enkel bekapte silexstenen zichtbaar aan de binnenzijde, in een bad van grijze kalkmortel, aan de buitenzijde een laag van silexstenen en daarboven blokken van kleizandsteen. Ten noorden en ten zuiden van het Romaanse schip werden geen funderingen van zijbeuken gevonden.

De oostmuur van het versmald koor heeft slechts een dikte van 45 cm, is bijna helemaal uit kleizandsteen opgetrokken en rust op een oudere fundering van silexblokken.

Dendrochronologisch onderzoek van de kapel in 2009 leidde tot een vroegste velddatum van na 1247.⁴²

⁴² HANECA, K. 2010.

Figuur 36: Ontwikkelingsfasen van het kerkgebouw (©BUSSELS, M. & LUX, G. V. 1970; Afb. 26, p. 214)

GRAVEN

Op de plaats waar een monument zou hebben gestaan (ca. 1560 – 1885), bevonden zich zes geraamten. Een eerste was 1,7 m lang, lag op een diepte van 67 cm in een kist van 1,87 x 0,27 m en een kuil van 2 x 0,66 m. Daarnaast bevond zich een tweede, meer naar het westen een derde van 1,85 m lang, op een diepte van 1 m in een kuil van 2,4 x 0,6 m, die de kuil van nr. 2 oversnijdt; ellepijp en spaakbeen van de linkerarm waren gebroken maar aaneengegroeid. Onder graf 2 lag een vierde, daaronder een vijfde en onder graf 3 een zesde.

Op basis van historische gegevens werden mogelijke uiterlijke, fysisch-antropologische kenmerken nagegaan van Lodewijk I en Agnes. Op basis daarvan werd verondersteld dat graf 1 het stoffelijk overschot van Agnes bevat, en graf 3 dat van Lodewijk I. Het antropologisch onderzoek sloot hierbij aan. Graf 1 bevat de resten van een vrouw van veertig tot vijftig jaar oud, met een lichaamslengte van ongeveer 1,55 m. Graf 2 bevat de resten van een man van ongeveer 50 jaar oud met een gestalte van ongeveer 1,71 m, wie tevens ruiter was. De beenderen vertoonden eveneens een ziektebeeld van jicht of podagra, een vorm van reumatische ontsteking.

3.3.2 Archeologische waarden binnen de omgeving van het plangebied volgens de CAI⁴³

Binnen een straal van 500 m rondom het plangebied zijn er 16 archeologische waarden gekend volgens de Centrale Archeologische Inventaris. Deze staan opgelijst in onderstaande tabel.

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.⁴⁴

CAI-NUMMER	TOPONIEM	OMSCHRIJVING	DATERING	BRON
52910	LAMBERTUS STRAAT I	SILEX IN BOUWVOOR OF VERSTOORDE TOPLAAG	PALEOLITHICUM	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: LAMBERTUSSTRAAT I [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/52910 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
50127	GRATEM BEGIJNHOF	INHUMATIEGRAVEN (O.A. GRAAF VAN LOON & GRAVIN AGNES), KAPEL	12 ^{DE} – 17 ^{DE} EEUW	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: BEGIJNHOF [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/50127 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
207856	GRAETHEMPOORT/ SINT-TRUIDER POORT	STADSPOORT OP BASIS VAN FERRARIS	LATE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: GRAETHEMPOORT/ SINT-TRUIDER POORT [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/207856 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
224392	BORGLOON GRAETHEMS TRAAT - GRAAF	19 ^{DE} EN 20 ^{STE} -EEUWSE BEWONINGSSPOREN, POSTMIDDELEEUWSE AARDEWERK	NIEUWE – NIEUWSTE TIJD	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: BORGLOON GRAETHEMSTRAAT - GRAAF [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/224392 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
51930	GRAAF/MIDDELEEUWSE STADSWALLEN	MIDDELEEUWSE STADSWALLEN	LATE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: GRAAF/MIDDELEEUWSE STADSWALLEN [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/51930 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
207443	GRAAF LODEWIJKPLEIN	LATE BRONSTIJD OF IJZERTIJD KUILEN EN AARDEWERK, TWEE HYPOTHETISCHE IJZERTIJDERVERN, LAATMIDDELEEUWSE KLEIWINNINGSKUILEN EN GREPPELS	LATE BRONSTIJD – IJZERTIJD, LATE MIDDELEEUWEN – NIEUWE TIJD	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: GRAAF LODEWIJKPLEIN [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/207443 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
211542	TRAMSTRAAT	LATE BRONSTIJD – IJZERTIJD KUIL, NIEUWE TIJD PAALKUILEN, KUILEN, GREPPELS & NIEUWSTE TIJD LEEMWINNINGSKUIL	LATE BRONSTIJD, NIEUWE NIEUWSTE TIJD	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: TRAMSTRAAT [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/211542 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
218280	GULDENBODEMLAAN 28	NEGATIEF PROEFSLEUVENONDERZOEK	/	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: GULDENBODEMLAAN 28 [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/218280 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)

⁴³ PEPERMANS, J. & VERRIJCKT, J. 2022.

⁴⁴ CAI 2022

207857	WELLERPOORT/HASSELTSE POORT	STADSPOORT OP BASIS VAN FERRARIS	LATE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: WELLERPOORT/HASSELTSE POORT [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/207857 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
700660	GROTE MARKT	ERFGOEDONDERZOEK 12 ^{DE} -EEUWSE MARKTPLAATS EN TOEGANG BURCHT	LATE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: GROTE MARKT [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/700660 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021) [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/6391 (GERAADPLEEGD OP 12-07-2021)
207859	KEULERPOORT (NEREMPOORT OF AKENSE POORT)	STADSPOORT OP BASIS VAN FERRARIS	LATE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: KEULERPOORT (NEREMPOORT OF AKENSE POORT) [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/207859 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
50126	MOTTE BURCHTGRACHT 1	MIDDELEEUWSE MOTTE, PALISSADE, WATERPUT ROMEINS BOUWMATERIAAL & SPELD, MEROVINGISCHE SPELD.	ROMEINS, MEROVINGISCH, VOLLE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: MOTTE BURCHTGRACHT 1 [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/50126 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
700883	MOTTE BURCHTGRACHT 2	FUNDERINGEN EN WATERPUT BURCHT	VOLLE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: MOTTE BURCHTGRACHT 2 [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/700883 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
51928	SPEELHOF	VOL-MIDDELEEUWSE GRACHT, LAAT-MIDDELEEUWS GEBOUW IN SILEXBLOKKEN, WATERPUTTEN, 16 ^{DE} -EEUWSE WATERPUT, KERKHOF.	VOLLE – LATE MIDDELEEUWEN, NIEUWE TIJD	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: SPEELHOF [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/51928 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
51926	PAROCHIEKERK SINT-ODOLPHUS EN KLOOSTERGANG	KERK GELEGEN OP NEERHOF MOTTE	ROMEINS, VROEGE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: PAROCHIEKERK SINT-ODOLPHUS EN KLOOSTERGANG [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/51926 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
700659	SPEELHOF KANUNNIKENHUIS	KANUNNIKENHUIS	VOLLE MIDDELEEUWEN – NIEUWE TIJD	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: SPEELHOF KANUNNIKENHUIS [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/700659 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)
207858	TONGERSE POORT/STEENPOORT	STADSPOORT OP BASIS VAN FERRARIS	LATE MIDDELEEUWEN	AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: TONGERSE POORT/STEENPOORT [ONLINE] HTTPS://ID.ERFGOED.NET/WAARNEMINGEN/207858 (GERAADPLEEGD OP 16-08-2021)

Eén van de oudst gekende vondsten is de vermoedelijk Paleolithische silex die ter hoogte van de Lambertusstraat I (CAI ID 52910) werd aangetroffen in de verstoorde toplaag of bouwvoor.

Ook uit de metaaltijden werden er eerder al resten aangetroffen te Borgloon. Zo kwamen er aan het Graaf Lodewijkplein (CAI ID 207443) kuilen met handgevormd aardewerk aan het licht uit de late bronstijd – ijzertijd, alsook twee hypothetische ijzertijderven. Van de huizen zijn vrijwel geen sporen teruggevonden. Eveneens uit de late bronstijd – ijzertijd, is de kuil met houtskool en verbrande leem met handgevormd aardewerk, aan het licht gekomen ter hoogte van de Tramstraat (CAI ID 211542).

Voor de Romeinse periode kwam bouw materiaal en een ivoren speld met paard aan het licht aan motte Burchtgracht I (CAI ID 50126). Dezelfde site leverde ook een gouden Merovingische sierspeld op.

Ter hoogte van motte Burchtgracht I bevond zich de vol-middeleeuwse mottesite (CAI ID 50126). In het zuiden en westen bevond zich een vermoedelijke palissade, een waterput in silex en roze mortel. Ter hoogte van Burchtgracht II (CAI ID 700883) kwamen eveneens funderingsmuren en een ronde waterput aan het licht. De burcht dateert van de 2de helft van de 11de eeuw – laatste kwart 12de eeuw. De 12de-eeuwse marktplaats (CAI ID 700660) zou waarschijnlijk tegenover de toegang tot de 12de-eeuwse burcht gelegen moet hebben.

Aan het Speelhof (CAI ID 51928) kwamen diverse sporen en structuren voor van de volle middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Hiertoe behoren een vol-middeleeuwse gracht, laatmiddeleeuwse waterputten, een 14de-eeuws gebouw in ongevoegde silexblokken, een 16de-eeuwse waterput van wanneer een nieuw kanunnikenhuis werd opgetrokken en een kerkhof met kistgraven van de 14de – 19de eeuw en noordelijke kerkhofmuur. Het kanunnikenhuis werd in de 16de eeuw opgetrokken en rustte gedeeltelijk op de muren van een ouder gebouw, mogelijk uit de 11de eeuw (CAI ID 700659).

Ter hoogte van de parochiekerk Sint-Odolphus en kloostergang (CAI ID 51926), gelegen op het neerhof van de motte, werden tevens nog oudere vondsten gedaan, zoals Romeins in het zuidelijk transept van de kerk. De kerk zou mogelijks opklimmen tot voor het gebruik van de burchtkapel van de graven van Loon.

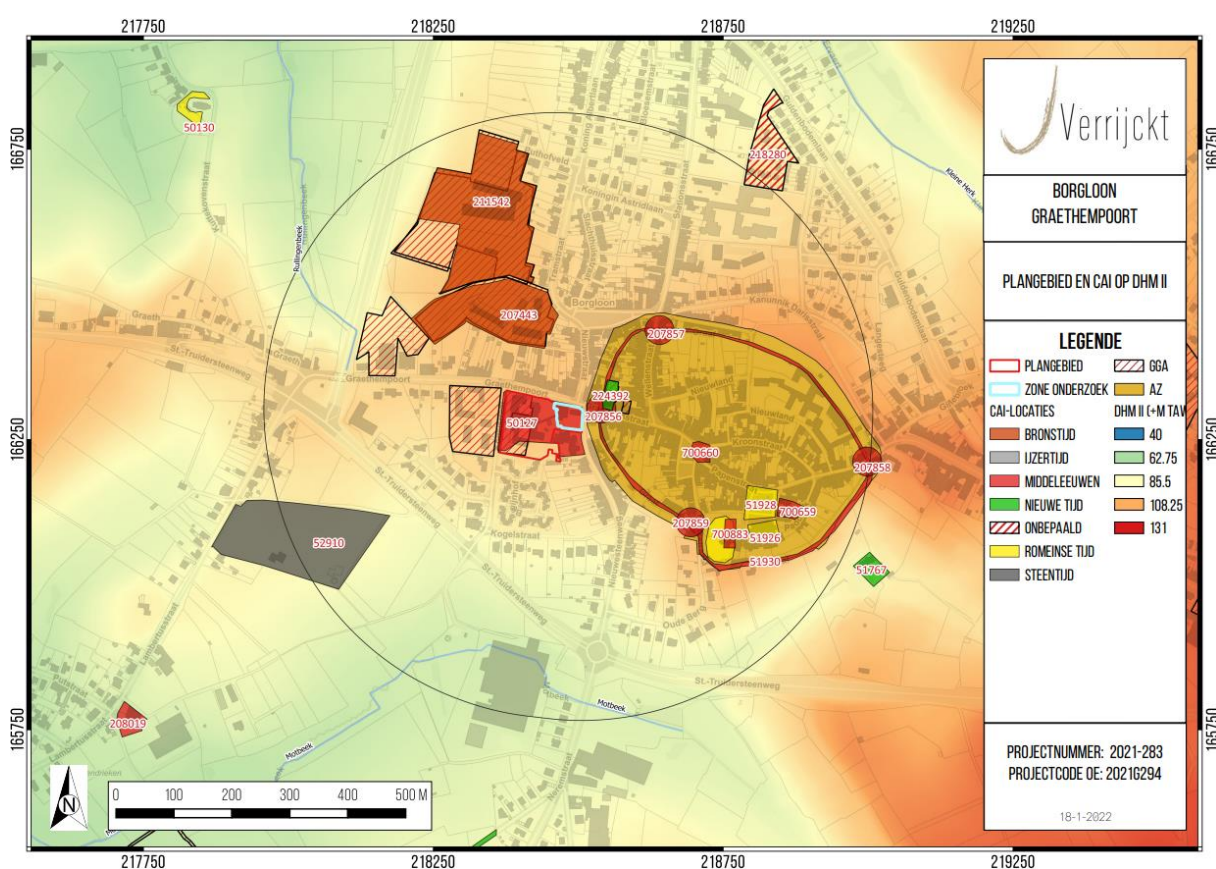
Tijdens de late middeleeuwen werd aan het Graaf Lodewijkplein aan kleiwinning gedaan. Ter hoogte van de Tramstraat werd ook een ontginningskuil voor leem aangetroffen uit de nieuwe tijd.

Ook te dateren in de late middeleeuwen, zijn de stadspoorten van Borgloon, waarvan de locaties gekend zijn op basis van historisch kaartmateriaal: de laatmiddeleeuwse Graethempoort of Sint-Truider Poort in het westen (CAI ID 207856), de Wellerpoort of Hasseltse Poort in het noorden (CAI ID 207857), de Keulerpoort (Nerempoort of Akense Poort) in het zuiden (CAI ID 207859) en de Tongerse Poort of Steenpoort in het westen (CAI ID 207858).

Deze stadspoorten staan in verbinding met elkaar via het tracé van de middeleeuwse stadswallen (CAI ID 51930). Dit tracé is nog duidelijk herkenbaar in de opeenvolging van straten die bijna rondom de stad in het noorden, het westen en het zuiden de naam 'Graaf' dragen. Aan al die zijden waar de stad gemakkelijk benaderd kon worden was immers een stadsgracht of 'Graaf' aangebracht met wal en muur. De stadsomwalling dateert van het eerste kwart van de 13de eeuw.

Ook jongere vondsten zijn gekend zoals de 19de- en 20ste-eeuwse bewoningssporen die werden aangetroffen te Borgloon Graethemstraat – Graaf (CAI ID 224392). Tijdens een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem werden een post-middeleeuwse kuil, kiezellaag, verharding van een open binnenplaats, muren, kelder, laag afbraakpuin en egalisatielaag aangetroffen, alsook een kleine hoeveelheid post-middeleeuws aardewerk.

Op basis van bovenstaande gegevens kan gesteld worden dat er verschillende vondsten en archeologische plaatsen gekend zijn vanaf het paleolithicum tot en met de nieuwste tijd. Het grootste deel van de gekende locaties valt te dateren in de volle en late middeleeuwen. Voor het plangebied zelf zijn de gekende gegevens ook voornamelijk vol-middeleeuws. Oorspronkelijk zouden hier ook resten uit oudere periodes aanwezig kunnen geweest zijn, al wordt verwacht dat deze allicht verstoord zijn door de bouw van de kapellen. Ter hoogte van de Rusthuiskapel werden voornamelijk resten van het begijnhof verwacht.

Figuur 37: Plangebied met weergave van CAI op DHM II Vlaanderen⁴⁵

⁴⁵ AGIV 2022 & CAI 2022

4 AARDKUNDIGE BESCHRIJVING

(JESKA PEPERMANS)

4.1 Bodemopbouw binnen het plangebied

Tijdens het archeologisch vooronderzoek te Borgloon Rusthuiskapel werden er ter hoogte van de kapel enkele proefputten opgegraven. Gezien deze zich beperkten tot de maximale diepte van de geplande werken en een archeologische buffer van 20 cm, werd de stratigrafisch primaire positie niet bereikt. Hierbij werden voornamelijk ophogings- en afbraaklagen aangetroffen, waarbij de onderste laag een vrij homogene, donkergrijze tuinlaag betrof met baksteenspikkels en kleine kalkmortelfragmentjes, evenals houtskoolspikkels. Deze laag is op basis van het vondstmateriaal te dateren in de 19de eeuw. Gezien er reeds een uitgebreide bespreking van de aangetroffen gelaagdheid voorafging, is het weinig zinvol hier nogmaals op in te gaan.

4.2 Conclusie en effecten op de aanwezige archeologie

Het vooronderzoek heeft aangetoond dat er binnen de contouren van de Rusthuiskapel enkel eind 19de-eeuwse ophogingspakketten en afbraaklagen aanwezig zijn waarin zich vermengd vondstmateriaal bevindt, bovenop een 19de-eeuwse tuinlaag. In deze pakketten kwamen ook baksteenfragmenten voor welke mogelijk te linken zijn aan eventuele begijnhofhuisjes, alsook aardewerk uit de nieuwe tijd, mogelijk evenwel te linken aan het begijnhof, echter zijn deze volledig afgebroken en geroerd ter hoogte van de kapel, gezien ze samen voorkomen met 19de-eeuws vondstmateriaal. De geplande werken vallen volledig binnen de beschreven 19de-eeuwse ophogings- en afbraakpakketten.

5 INTERPRETATIE VAN HET UITGEVOERDE VOORONDERZOEK

(JESKA PEPERMANS)

5.1 Datering en interpretatie

Aangezien laag 9 rood geglaazuurd aardewerk vanaf de 15de eeuw, evenals 16de, 17de, 18de en 19de-eeuws vondstmateriaal opleverde, betreft het allicht een 19de-eeuwse tuinlaag, waarbinnen ouder materiaal ook vermengd is geraakt. De bovenliggende lagen zijn dan te interpreteren als afbraakpakketten van voormalige structuren, mogelijk te relateren aan het begijnhof, wat ook de inmenging van grotere bakstenen en 13de tot 19de-eeuws aardewerk kan verklaren. Enkele begijnhofhuizen zouden in de tweede helft van de 17de eeuw platgebrand zijn. In het begin van de 18de eeuw wordt het hospitaal van het begijnhof overgebracht naar de overzijde van de weg. In het begin van de 19de eeuw werd van het begijnhof een bejaardentehuis gemaakt.

De noord-zuid gerichte gebouwen welke op het 18de en 19de-eeuws kaartmateriaal wordt weergegeven bevindt zich grofweg ter hoogte van de huidige Rusthuiskapel. Deze moesten dan ook allicht eind 19de plaatsmaken voor de kapel zelf die begin 20ste eeuw wordt opgetrokken.

De aangetroffen lagen zijn een weergave van de afbraakfasen die allicht in het eind van de 19de eeuw plaatsvonden. Er zijn geen sporen meer van structuren van het begijnhof die nog voorkomen in oorspronkelijke positie.

Hiermee gepaard gaande zijn er enkele ophogingspakketten zichtbaar, allicht voor het bouwrijp maken van het terrein in functie van de kapel, waarna de kapel in het begin van de 20ste eeuw werd opgetrokken, getuige het constructieniveau. .

Samengevat kan gesteld worden dat er binnen de Rusthuiskapel geen *in situ* bewaarde resten van het begijnhof meer te verwachten zijn. Wel wijst het vondstmateriaal ouder dan de 19de eeuw op de eeuwenlange aanwezigheid van het begijnhof binnen de advieszone, doch is het volledig vermengd geraakt in de jongere afbraakpakketten en ophogingslagen. Bovendien situeren de geplande werken in de Rusthuiskapel zich binnen de bovenste 40 cm van de geregistreerde profielen, wat wil zeggen dat de werken volledig vallen binnen de beschreven 19de-eeuwse ophogings- en afbraakpakketten.

5.2 Kennisvermeerderingspotentieel en aanbevelingen

Het vooronderzoek heeft aangetoond dat er binnen de contouren van de Rusthuiskapel enkel eind 19de-eeuwse ophogingspakketten en afbraaklagen aanwezig zijn waarin zich vermengd vondstmateriaal bevindt. In deze pakketten kwamen ook baksteenfragmenten voor welke mogelijk te linken zijn aan eventuele begijnhofhuisjes, alsook aardewerk uit de middeleeuwen - nieuwe tijd, mogelijk evenwel te linken aan het begijnhof, echter zijn deze volledig afgebroken en geroerd ter hoogte van de kapel, gezien ze samen voorkomen met 19de-eeuws vondstmateriaal. Er wordt aldus niet verwacht dat er binnen de Rusthuiskapel nog resten aanwezig zijn van het begijnhof in oorspronkelijke positie. Hierdoor zal verder archeologisch onderzoek niet tot kenniswinst leiden.

6 VONDSTEN

(JESKA PEPERMANS)

6.1 Aardewerk en geëmailleerd glas

Zoals reeds aangehaald werden de vondsten tijdens het proefputtenonderzoek gerecupereerd uit de lagen. Hierin kwam vermengd vondstmateriaal voor, uit de 19de eeuw en teruggaand tot de volle middeleeuwen. In totaal werden er 44 stuks aardewerk aangetroffen met een gewicht van 1213g.

De oudste laag, L9 aangetroffen in WP 1 en 2, geïnterpreteerd als tuinlaag, leverde vondsten op van de 15de tot en met de 19de eeuw. Hiertoe behoort o.a. rood geglazuurd aardewerk, faïence versierd met blauwe bolletjes, fragmenten van een bord in industrieel wit met roze verf en versierd met insecten, waaronder een mot.

Figuur 38: Industrieel wit aardewerk met insecten, uit INR 2 (L9) (© J. Verrijckt)

De context leverde ook een knoop in geëmailleerd glas op, evenals een fragment van een zoömorf beeldje in de vorm van een eend.

Figuur 39: Knoop in porselein uit INR 2 (L9) (© J. Verrijckt)

Pijpaarden figuurtjes kwamen reeds voor sinds de late middeleeuwen, echter in de middeleeuwen betrof het thema voornamelijk devotie. Deze hadden ook louter religieuze doeleinden. Dergelijke exemplaren verdwijnen met het in onbruik raken van de beeldaanbidding. Pas na het midden van de 17de eeuw herleeft het gebruik in een nieuwe betekenis van siergoed en curiosa. Af en toe werd het ook aangewend als kinderspeelgoed. Bij de latere exemplaren vervaagt de scheidslijn tussen sierfunctie en speelgoed. Rond het jaar 1700 komt nog slechts een beperkt aantal beeldjes in aanmerking om sierobject te zijn. De modellering neemt gedurende deze decennia af. Door het gebrek aan details, gaan de figuren steeds vaker dienst doen als kinderspeelgoed. De beeldjes kenmerken zich door simpele onderwerpen, eenvoudig uitgevoerd. Het gaat steeds om losse voorwerpen. Andere voorbeelden van dergelijke dierfiguren in pijpjarde, welke vaak werden aangewend als kinderspeelgoed, zijn o.a. een liggende leeuw (1720-1760), staande haan (1750-1800) of een papegaai in de ring (1700-1750), zoals gekend van het Amsterdamse Pipe Museum.⁴⁶ Omwille van de eenvoudige uitvoering en de zoömorf vormgeving, wordt in dit geval verwacht dat het om een 18de-eeuws speelgoedbeeldje gaat.

Figuur 40: Foto van pijpjarde zoömorf beeldje uit INR 2 (L9) (© J. Verrijckt)

⁴⁶ DUCO, D. 2012. (Stichting Pijpenkabinet, Amsterdam): <https://pipemuseum.nl/nl/article/pijpaarden-beeldjes-uit-de-randstad>

Figuur 41: Een liggende leeuw (B.), staande haan (LO.) en papegaai in de ring (RO.) uit het Amsterdamse Pipe Museum⁴⁷

Ook de bovenliggende afbraaklagen, leverden een variëteit aan aardewerk op, zoals L12, gaande van de volle middeleeuwen tot en met de 19de eeuw (INR 1a). Hierbij werden onder andere volgende baksels aangetroffen: Maaslands- en Eiffelwaar, protosteengoed, steengoed, witbakkend aardewerk, rood geglaazuurd aardewerk en industrieel wit. Enkele herkenbare vormen zijn een zelfpotje, een grape en een kan of kruik in rood geglaazuurd aardewerk. Gelijkaardige bevindingen gelden voor L8 (INR 4b).

⁴⁷ <https://pipemuseum.nl/nl/article/pijpaarden-beeldjes-uit-de-randstad>

Figuur 42: Aardewerk uit INR 1a (L12) (© J. Verrijckt)

6.2 Bouwmateriaal

Het aangetroffen bouwmateriaal is afkomstig uit de verschillende 19de-eeuwse afbraaklagen, echter bevatten losse bakstenen van oudere perioden. Dit is duidelijk aan de hand van de verschillende baksteenformaten die werden aangetroffen, waartussen zich ook enkele zeer grote formaten bevinden met breedte-hoogte verhoudingen van 12 x 6 cm (INR 5), evenals bv. 10 x 5,5 cm (INR 6). Verder kwam er ook nog een verbrande dakpan aan het licht in afbraakpakket L7 en een tegeltje met blauwe beschilderingen uit L12. In totaal werd er 7103g ingezameld binnen de categorie bouwmateriaal.

6.3 Dierlijk bot en schelp

In mindere mate werd er consumptieafval aangetroffen zoals dierlijk bot en schelpmateriaal. In totaal werd er zo'n 114g gerecupereerd. Het merendeel is afkomstig uit L8 en betreft o.a. tanden, een kaak, teen en rib van diverse veedieren. Verder werd ook in L12 nog een klein fragment dierlijk bot, evenals een kokkelschelp aangetroffen.

6.4 Deponering

De vondsten zullen gedeponeed worden bij de opdrachtgever, stad Borgloon, op volgend adres:

Speelhof 10
3840 Borgloon

7 BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN

BODEM EN PALEOLANDSCHAP

- *Welke bodemhorizonten worden in de boringen of profielen aangetroffen en wat is de genese ervan? Welke zijn de bodemprocessen die hiermee geassocieerd worden?*

Bovenop een 19de-eeuwse tuinlaag, situeren zich diverse afbraak- en ophogingslagen welke evenwel een 19de-eeuwse datering genieten. Deze worden afgedekt door een eind 19de-eeuws – begin 20ste-eeuws constructieniveau bestaande uit gecompacteerd baksteenstof. Het gaat om antropogene pakketten. De onderste laag representeert een tuinlaag waarin ook jonger materiaal terecht is gekomen. Hierna is er sprake van verschillende afbraakfasen uit de 19de eeuw, waarna de Rusthuiskapel werd opgetrokken in het begin van de 20ste eeuw, getuige het constructieniveau.

- *Wat is de relatie tussen deze bodemhorizonten en het omliggende landschap?*

Het betreft antropogene horizonten die te linken zijn aan de gebruiksgeschiedenis van het terrein als voormalig begijnhof.

- *Vertegenwoordigen deze horizonten relevante archeologische niveaus?*

Het gaat grotendeels om afbraak- en ophogingslagen. De aangetroffen tuinlaag is een archeologisch relevante laag, waarin sporen of structuren uitgegraven zouden kunnen zijn, doch werden dergelijke *in situ* bewaarde sporen of structuren niet meer aangetroffen.

- *Indien deze horizonten relevante archeologische niveaus omvatten:*

- o *Wat is de aard van dit niveau?*

Het betreft een 19de-eeuwse tuinlaag waarin ook ouder materiaal vermengd is.

- o *Heeft dit niveau een duidelijke begrenzing?*

De onderzijde kon niet bepaald worden, doch wordt afgedekt door verschillende 19de-eeuwse afbraak- en ophogingspakketten en situeert zich op ca. 60 à 70 cm onder de vloerplas.

- o *Kan dit niveau gedateerd worden?*

Op basis van het vondstmateriaal is het niveau tot in de 19de eeuw in gebruik geweest.

- o *Zijn er aanwijzingen dat dit niveau geassocieerd kan worden met een archeologische site?*

Er werden enkel afbraak- en ophogingslagen aangetroffen hierboven, onder een constructieniveau van de 20ste-eeuwse kapel. Er werden geen *in situ* sporen of structuren aangetroffen, echter kwamen er in de pakketten wel vondsten aan het licht die mogelijks te relateren zijn aan een archeologische site die hier geweest is, doch niet meer bewaard door 19de- en begin 20ste-eeuwse ingrepen.

- o *Wat is de bewaringstoestand van dit niveau?*

Zie boven.

- *Wat is de impact van de geplande graafwerken op dit niveau?*

Oorspronkelijk was er vloerverwarming voorzien met een maximale bodemingreep van 40 cm. Nu blijkt dat er toch gekozen zal worden voor convectoren, echter zullen deze ook niet dieper reiken dan 40 cm onder de huidige vloerplas. Dit betekent dat de graafwerken volledig plaats zullen vinden binnen de afbraak- en ophogingslagen bovenop de tuinlaag.

SPORENBESTAND

- *Zijn er sporen aanwezig? Wat is de aard en de datering van de sporen?*

De enige sporen die werden aangetroffen zijn lagen te relateren aan de afbraak van eerder aanwezige structuren, en het bouwrijp maken van het terrein voorafgaand aan de constructie van de 20ste-eeuwse kapel. In de lagen komt ouder materiaal, uit de volle middeleeuwen, late middeleeuwen en nieuwe tijd, samen voor met 19de-eeuws materiaal. Er is geen sprake meer van *in situ* sporen of structuren zoals bv. muren van het begijnhof. Deze zijn allicht volledig verstoord geraakt door afbraakfasen en de constructie van de huidige Rusthuiskapel in het begin van de 20ste eeuw.

- *Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?*

Het betreft eerder afbraak -en ophogingslagen in functie van het bouwrijp maken van het terrein. *In situ* sporen van voor de 19de eeuw zijn niet meer bewaard gebleven door de jongere ingrepen.

- *Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?*

Niet van toepassing.

- *Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?*

De aangetroffen lagen betreffen 19de-eeuwse afbraak- en ophogingspakketten voorafgaand aan de constructie van de kapel in het begin van de 20ste eeuw.

- *Wat is de relatie tussen de bodem, de archeologische sporen en de landschappelijke context?*

Niet van toepassing.

- *Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)? Is er een relatie met omliggende vindplaatsen?*

Enkele begijnhofhuizen zouden in de tweede helft van de 17de eeuw platgebrand zijn. In het begin van de 18de eeuw wordt het hospitaal van het begijnhof overgebracht naar de overzijde van de weg. In het begin van de 19de eeuw werd van het begijnhof een bejaardentehuis gemaakt. De noord-zuid gerichte gebouwen welke op het 18de en 19de-eeuws kaartmateriaal wordt weergegeven bevindt zich grofweg ter hoogte van de huidige Rusthuiskapel. Deze moesten dan ook allicht eind 19de plaatsmaken voor de kapel zelf die begin 20ste eeuw wordt opgetrokken.

- *Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?*

Er werd geen goed bewaarde archeologische vindplaats meer aangetroffen.

- *Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?*

Gezien het enkel de 19de-eeuwse afbraakfasen betreft en de 20ste-eeuwse constructie, en er geen *in situ* bewaarde sporen of structuren van het oorspronkelijke begijnhof meer aanwezig zijn, kan gesteld worden dat er geen sprake is van een waardevolle archeologische vindplaats.

- *Zijn er meerdere archeologische niveaus aanwezig? Zo ja, welk archeologisch niveau behoort tot welke periode?*

Er werden enkel verschillende 19de-eeuwse afbraak- en ophogingspakketten aangetroffen bovenop een 19de-eeuwse tuinlaag en afgedekt door een begin 20ste-eeuws constructieniveau.

- *Zijn de aangetroffen resten te relateren aan het voormalige begijnhof?*

Het aangetroffen vondstmateriaal is vermoedelijk wel te relateren aan het voormalige begijnhof en komt neer op gebruikswaar, consumptieafval en bouwmaterialen, doch komen ze niet meer in de oorspronkelijke context voor en zijn ze volledig vermengd geraakt met 19de-eeuws materiaal tijdens de 19de-eeuwse afbraakfasen die plaatsgevonden hebben.

IMPACT GEPLANDE BODEMINGREPEN

- *Wat is de potentiële impact van de geplande nieuwe vloerverwarming en onderschoeiing op de waardevolle - archeologische vindplaatsen?*

Gezien het enkel 19de-eeuwse afbraak- en ophogingspakketten betreft, evenals een begin 20ste-eeuws constructieniveau, zal er geen impact zijn op waardevolle archeologische vindplaatsen. Verder bevinden de geplande werken binnen de Rusthuiskapel zich volledig binnen de lagen die zich bovenop de 19de-eeuwse tuinlaag situeren, met uitzondering van de onderschoeiingsput. De onderschoeiingsput werd echter al volledig opgegraven tijdens het proefputtenonderzoek (WP 2).

- *Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud in situ)?*

Niet van toepassing.

MOTIVATIE EN BEPALINGEN MOGELIJK VERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

- *Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven:*

Het vooronderzoek heeft aangetoond dat er binnen de contouren van de Rusthuiskapel enkel eind 19de-eeuwse ophogingspakketten en afbraaklagen aanwezig zijn waarin zich vermengd vondstmateriaal bevindt.

In deze pakketten kwamen ook baksteenfragmenten voor welke mogelijk te linken zijn aan eventuele begijnhofhuisjes, alsook aardewerk uit de middeleeuwen en nieuwe tijd, mogelijk evenwel te linken aan het begijnhof, echter zijn deze volledig afgebroken en geroerd ter hoogte van de kapel, gezien ze samen voorkomen met 19de-eeuws vondstmateriaal. Er wordt aldus niet verwacht dat er binnen de Rusthuiskapel nog resten aanwezig zijn van het begijnhof in oorspronkelijke positie. Hierdoor zal verder archeologisch onderzoek niet tot

kenniswinst leiden. Er wordt dan ook geen vervolgonderzoek meer geadviseerd. Hierdoor zijn onderstaande onderzoeksvragen niet meer relevant:

- ~~o Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek?~~
- ~~o Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?~~
- ~~o Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?~~
- ~~o Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?~~
- ~~o Wat is de financiële impact van eventueel vervolgonderzoek?~~

8 SAMENVATTING

Het proefputtenonderzoek te Borgloon Rusthuiskapel met oog op wetenschappelijke vraagstelling, leverde geen archeologisch waardevolle sporen en structuren in oorspronkelijke positie op.

De oudste aangetroffen laag is te interpreteren als 19de-eeuwse tuinlaag, waarbinnen ouder materiaal ook vermengd is geraakt. De bovenliggende lagen zijn dan afbraakpakketten van voormalige structuren, mogelijk te relateren aan het begijnhof, wat ook de inmenging van grotere bakstenen en 13de tot 19de-eeuws aardewerk kan verklaren. Enkele begijnhofhuizen zouden in de tweede helft van de 17de eeuw platgebrand zijn. In het begin van de 18de eeuw wordt het hospitaal van het begijnhof overgebracht naar de overzijde van de weg. In het begin van de 19de eeuw werd van het begijnhof een bejaardentehuis gemaakt.

De noord-zuid gerichte gebouwen welke op het 18de en 19de-eeuws kaartmateriaal worden weergegeven, bevinden zich grofweg ter hoogte van de huidige Rusthuiskapel. Deze moesten dan ook allicht eind 19de plaatsmaken voor de kapel zelf die begin 20ste eeuw wordt opgetrokken.

De aangetroffen lagen zijn een weergave van de afbraakfasen die in de 19de eeuw plaatsvonden. Er zijn geen sporen meer van structuren van het begijnhof die nog voorkomen in oorspronkelijke positie.

Hiermee gepaard gaande zijn er enkele ophogingspakketten zichtbaar, allicht voor het bouwrijp maken van het terrein in functie van de kapel, waarna de kapel in het begin van de 20ste eeuw werd opgetrokken, getuige het constructieniveau. .

Samengevat kan gesteld worden dat er binnen de Rusthuiskapel geen *in situ* bewaarde resten van het begijnhof meer te verwachten zijn. Wel wijst het vondstmateriaal ouder dan de 19de eeuw op de eeuwenlange aanwezigheid van het begijnhof binnen de advieszone, doch is het volledig vermengd geraakt in de jongere afbraakpakketten en ophogingslagen. Bovendien situeren de geplande werken in de Rusthuiskapel zich binnen de bovenste 50 cm van de geregistreerde profielen, wat wil zeggen dat de werken volledig vallen binnen de beschreven 19de-eeuwse ophogings- en afbraakpakketten.

Hierdoor zal verder archeologisch onderzoek niet tot kenniswinst leiden. Het uitgevoerde proefputtenonderzoek met wetenschappelijke vraagstelling heeft bovenstaande gegevens opgeleverd, waardoor het zeker wel zinvol was en tot kenniswinst heeft geleid omtrent de bewaring van het vroegere begijnhof ter hoogte van de Rusthuiskapel. Op basis van het onderzoek kan evenwel gesteld worden dat een verder onderzoek ter hoogte van deze kapel niet meer tot kenniswinst zou leiden. Verder archeologisch onderzoek is dan ook niet noodzakelijk. Hierdoor is er geen nieuw programma van maatregelen opgesteld en wordt er geen toelatingsaanvraag ingediend voor een archeologische opgraving onder wetenschappelijke vraagstelling ter hoogte van de Rusthuiskapel.

De resultaten van het uitgevoerde vooronderzoek binnen deze nota bleken voldoende om het ontbreken van potentieel op kennisvermeerderingen bij verder archeologisch onderzoek te staven. Volgens artikel 5.2. van de Code van Goede Praktijk is verder vooronderzoek dan ook niet aangewezen.

Het rapport kan, conform de Code van Goede Praktijk, als volledig beschouwd worden. Indien tijdens de werkzaamheden toch archeologische resten worden aangetroffen, blijven de bepalingen voor het melden van toevalsvondsten van kracht. Deze bepalingen zijn terug te vinden in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet. Eventuele toevalsvondsten dienen binnen drie dagen na ontdekking gemeld te worden bij Onroerend Erfgoed.

9 LIJST MET FIGUREN

Figuur 1: Onderzochte zone en omgeving op topografische kaart, schaal 1:5000	5
Figuur 2: Onderzochte zone op kadasterkaart (GRB), schaal 1:250	6
Figuur 3: Orthofoto met weergave van de zone voor vooronderzoek (groen) en aanduiding van het onderwerp van de aanvraag	8
Figuur 4: Proefputtenplan op GRB.....	13
Figuur 5: Zicht op werkput 1 (© J. Verrijckt).....	13
Figuur 6: Zicht op werkput 2 (© J. Verrijckt).....	14
Figuur 7: Zicht op werkput 1 in de achtergrond (© J. Verrijckt).....	14
Figuur 8: Zicht op werkput 2 links van het altaar (© J. Verrijckt)	15
Figuur 9: Werkputtenplan proefputtenonderzoek Rusthuiskapel op GRB	16
Figuur 10: Foto van profiel 1 (WP 1) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)	18
Figuur 11: Foto van profiel 2 (WP 1) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)	18
Figuur 12: Foto van profiel 4 (WP 3) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)	19
Figuur 13: Foto van profiel 3 (WP 2) tijdens het proefputtenonderzoek in de Rusthuiskapel (© J. Verrijckt)	20
Figuur 14: Proefputten en profielen ter hoogte van de Rusthuiskapel bij het vooronderzoek met wetenschappelijke vraagstelling, op GRB	21
Figuur 15: Maaiveld- en vlakhoogtes op GRB.....	22
Figuur 16: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM)	25
Figuur 17: Plangebied en omgeving op het DHM	26
Figuur 18: Plangebied op tertiair geologische kaart	28
Figuur 19: Plangebied op Quartair geologische kaart 1:200.000	29
Figuur 20: Kenmerken van de Quartairgeologische kaart 1:200 000 betreffende het plangebied	30
Figuur 21: Plangebied op Quartair geologische 1:50.000	30
Figuur 22: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen	31
Figuur 23: Weergave van de kapel en de aangetroffen archeologische resten. Bouwfase 1: 1120, bouwfase 2: 1150-1250, bouwfase 3: 1250-1350, bouwfase 4: 1500-1600, bouwfase 5: 1500-1600, bouwfase 6: 1624-1660, bouwfase 7: 1797-1870, bouwfase 8: 1944-1993. De graven van Graaf Lodewijk I en gravin Agnes zijn vermoedelijk te situeren ter hoogte van graf 1 en 3 (© ARAT architecten 2019)	35
Figuur 24: Plangebied op de Villaretkaart	38
Figuur 25: Plangebied op de Ferrariskaart	39
Figuur 26: Plangebied op de Vandermaelenkaart.....	39
Figuur 27: Plangebied op de Atlas der Buurtwegen	40
Figuur 28: plangebied op topografische kaart van 1873.....	40
Figuur 29: Plangebied op topografische kaart van 1939.....	41
Figuur 30: Plangebied op topografische kaart van 1969.....	41
Figuur 31: Plangebied op orthofoto van 1979-1990	42
Figuur 32: plangebied op orthofoto van 2000-2003	42
Figuur 33: Plangebied op orthofoto van 2012	43
Figuur 34: Plangebied op orthofoto 2013	43
Figuur 35: Fundering van de afgebroken zuidelijke zijbeuk zoals aangetroffen tijdens de opgravingen (© BUSSELS, M. & LUX, G. V. 1970; Afb. 20, p. 202).....	44
Figuur 36: Ontwikkelingsfasen van het kerkgebouw (© BUSSELS, M. & LUX, G. V. 1970; Afb. 26, p. 214)	46
Figuur 37: Plangebied met weergave van CAI op DHM II Vlaanderen	50
Figuur 38: Industrieel wit aardewerk met insecten, uit INR 2 (L9) (© J. Verrijckt)	53
Figuur 39: Knoop in porselein uit INR 2 (L9) (© J. Verrijckt).....	53
Figuur 40: Foto van pijpvaardens zoömorfe beeldjes uit INR 2 (L9) (© J. Verrijckt)	54
Figuur 41: Een liggende leeuw (B.), staande haan (LO.) en papegaai in de ring (RO.) uit het Amsterdamse Pipe Museum.....	55
Figuur 42: Aardewerk uit INR 1a (L12) (© J. Verrijckt)	56

10LIJST MET TABELLEN

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.....	47
--	----

11 BIBLIOGRAFIE

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2019. *Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0)*, Brussel.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2022. Geoportaal. Available at: <https://geo.onroerenderfgoed.be>.
- AGIV, 2022a. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Topografische Kaart NGI 1:10000 raster, klassieke reeks. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- AGIV, 2022b. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Digitaal Hoogte Model.
- AGIV, 2022d. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Grootchalig Referentiebestand (GRB).
- AGIV, 2022e. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Orthofotomozaïek, middenschallig, winteropnamen, kleur, meest recent, Vlaanderen. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- ARAT Architecten 2017. *Neogotische rusthuiskapel Borgloon. Beheersplan*, Herentals.
- ARAT Architecten 2019. *547A Begijnhofkapel Borgloon. Beheersplan*, Herentals.
- BEYAERT, M. et al., 2006. *België in kaart. De evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Brussel: Uitgeverij Lannoo.
- BUSSELS, M. & LUX, G.V. 1970. *De opgravingen in en om de kapel van het gasthuis te Borgloon*, Archaeologia Belgica, 118 (= overdruk uit Het Oude Land van Loon, XXIV, 1969, 163-231).
- CAI, 2022. Centraal Archeologisch Inventaris. Available at: <http://cai.onroerenderfgoed.be/>.
- CARTESIUS, 2022. Cartesius. Available at: www.cartesius.be.
- CLAES, S. & GULLENTOPS, F. 2001. Toelichtingen bij de geologische kaart van België, Vlaams Gewest: Kaartblad 33 (Sint-Truiden), Brussel.
- DENIS, J. 1992. Geografie van België.
- DOV VLAANDEREN, 2022a. Databank Ondergrond Vlaanderen, Bodemkaart. Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.
- DUCO, D. 2012. *Pijpaarden beeldjes uit de Randstad* [online], Stichting Pijpenkabinet, Amsterdam. <https://pipemuseum.nl/nl/article/pijpaarden-beeldjes-uit-de-randstad> (geraadpleegd op 22/04/2022).
- GEOPUNT, 2022a. GEOPUNT VLAANDEREN.
- GEOPUNT, 2022b. GEOPUNT VLAANDEREN: Atlas der Buurtwegen Vlaanderen (ca1840). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- GEOPUNT, 2022c. GEOPUNT VLAANDEREN: Ferrariskaart (1777). Available at: <http://www.geopunt.be>.

- GEOPUNT, 2022d. GEOPUNT VLAANDEREN: Kaart Vandermaelen (1846-1854). Available at: <http://www.geopunt.be> [Accessed August 2, 2016].
- GEOPUNT, 2022e. GEOPUNT VLAANDEREN: Popp-kaart Vlaanderen (1842-1879). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- GEOPUNT, 2022f. Toelichting: Atlas Der Buurtwegen (1843-1845). Available at: <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8264f16f-45d2-4eae-bc77-f003c7830b20>.
- GEOPUNT, 2022g. Toelichting: Vandermaelen (1846-1854). Available at: <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/93795cd6-66d3-4310-83b2-5443adfee403>.
- GOOSSENS, E., GULLENTOPS, F. & VANDENBERGHE, N. 2007. Toelichting bij de Quartairgeologische kaart van België, Vlaams Gewest: Kaartblad 33 (Sint-Truiden), Brussel.
- HANECA, K. 2010. *Verslag dendrochronologisch onderzoek: Kap van de Graethemkapel te Borgloon* (prov. Limburg), onuitgegeven rapport.
- IOE, 2022. Inventaris Onroerend Erfgoed. Available at: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be>.
- KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË, 2016. Toelichting: Ferraris (kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden). Available at: http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerraris_nl.html.
- LUX, G.V. 1969. *Borgloon: kapel van het gasthuis*, in: Archeologie, 1969-1, 25-26.
- MERTENS, J. 1970. *Borgloon: kapel van het gasthuis*, in: Archeologie, 1970-1, 50-51.

12BIJLAGEN

SPORENLIJST

VONDSTENLIJST

FOTOLIJST

TEKENINGLIJST

TEKENINGEN

PLANNEN

PLANNENLIJST

13 PLANNENLIJST

Plannenlijst Borgloon Rusthuiskapel	Projectcode bureauonderzoek 2022C50
Plannummer	Figuur 1
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Onderzochte zone en omgeving op topografische kaart
Aanmaakschaal	1:5.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	22/04/2022
Plannummer	Figuur 2
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Onderzochte zone op het GRB (kadasterkaart)
Aanmaakschaal	1:250
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	22/04/2022
Plannummer	Figuur 3
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Plangebied en onderwerp aanvraag op orthofoto
Aanmaakschaal	1:500
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	27/01/2022
Plannummer	Figuur 4
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Geadviseerd werkputtenplan op GRB
Aanmaakschaal	1:115
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	27/01/2022
Plannummer	Figuur 9
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Proefputtenplan op GRB
Aanmaakschaal	1:115
Aanmaakwijze	Digitaal

Datum	08/04/2022
Plannummer	Figuur 14
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Proefputten en profielen weergegeven op GRB
Aanmaakschaal	1:115
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	01/04/2022
Plannummer	Figuur 15
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Maaiveldhoogtes en vlakhoogtes op GRB
Aanmaakschaal	1:115
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	22/04/2022
Plannummer	Figuur 16
Type plan	Digitaal Hoogtemodel
Onderwerp plan	Plangebied op DHM Vlaanderen
Aanmaakschaal	1:700
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 17
Type plan	Digitaal Hoogtemodel
Onderwerp plan	Plangebied en omgeving op DHM Vlaanderen
Aanmaakschaal	1:20.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 18
Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Plangebied en omgeving op tertiair geologische kaart
Aanmaakschaal	1:10.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 19
Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Plangebied en omgeving op Quartair geologische kaart 1:200.000
Aanmaakschaal	1:20.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 21
Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Plangebied en omgeving op Quartair geologische kaart 1:50.000
Aanmaakschaal	1:10.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 22

Type plan	Geologische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op bodemkaart
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 24
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op Villaretkaart
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 25
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Topografische kaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgeteld door Joseph de Ferraris
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1771-1778
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 26
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Topografische kaart, opgesteld door Philippe Vandermaelen
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1846-1854
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 27
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Atlas der Buurtwegen
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1843-1845
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 28
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op topografische kaart 1873
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1873
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 29
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op topografische kaart 1939
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1939
Datum	18/01/2022

Plannummer	Figuur 30
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Plangebied op topografische kaart 1969
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1939
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 31
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Plangebied op orthofoto 1979-1990
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Aanmaakdatum	1979-1990
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 32
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Plangebied op orthofoto 2000-2003
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Aanmaakdatum	2000-2003
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 33
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Plangebied op orthofoto 2012
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Aanmaakdatum	2012
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 34
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Plangebied op orthofoto 2013
Aanmaakschaal	1:2.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Aanmaakdatum	2013
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 37
Type plan	Centrale archeologische inventaris en DHM II
Onderwerp plan	Plangebied en omgeving op de CAI en DHM II
Aanmaakschaal	1:5.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Aanmaakdatum	2001-2016
Datum	18/01/2022
Plannummer	Figuur 32
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Proefputtenplan op GRB
Aanmaakschaal	1:200
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	27/01/2022

Plannummer	Figuur 33
Type plan	Kadasterkaart
Onderwerp plan	Proefputtenplan op GRB
Aanmaakschaal	1:200
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	27/01/2022